

વ્યાકરણ.

ગુજરાતી વ્યાકરણ કૃતી વખતે ધ્યાનમાં
રાખવા જોગ નિયમો.

તેની સાથે પદચ્છેદના થોડા નમુના.

— — — — —

ગુજરાતી ગ્રીક્ષ તથા ઓથા ધોરણ માટે.

— — — — —

ગ્રામ્ય આપત્તિ વધારા તથા સુધારા સાથે
રચનાર

હિ. ખ. ધાલાર.

મુખ્ય કોઠની સરકારી ગુજરાતી સ્કૂલ
(નં ૧ લા) ના હેડ માસ્તર.

મુખ્ય:

સ્ટેનડી પ્રીટીંગ પ્રેસમાં છાપ્યું છે.

૧૮૮૭.

કિંમત આના બે.

વ્યાકરણ.

ગુજરાતી વ્યાકરણ કરતી વખતે ધ્યાનમાં
રાખવા જોગ નિયમો.

તેની સાથે પદચ્છેદના થોડા નમુના.

—:0:—

ગુજરાતી ગ્રીન્ધ તથા ચોથા ધોરણ માટે.

— સંસ્કૃત —

ખીલ આવૃત્તિ વધારા તથા સુધારા સાથે
રચનાર

હો. ખ. ધાભર.

મુખ્ય કોટની સરકારી ગૂજરાતી સ્કૂલ
(નં ૧ લા) ના હેડ માસ્તર.

મુખ્ય:

સ્ટેનડર્ડ પ્રીટીંગ પ્રેસમાં છાપ્યું છે.

૧૮૮૭.

કિંમત આના બે.

પ્રસ્તાવના.

નિશાળોમાં શીખાતી બધી બાળતોમાં પદચ્છેદ છોકરાઓને ધણું કઠણ લાગે છે. પણ જો શિક્ષક, પદચ્છેદ કરવામાં જે જે બાળત ધ્યાનમાં રાખવાની છે તે, છોકરાઓના મન ઉપર પેહેલાં ઠસાવે તો પછી દરેક શબ્દનું પદચ્છેદ કંઈ પણ ગુચવણ વગર તેઓ કર્યા જશે.

ડાહ્યા છોકરાઓ કામ કર્યું. હવે જ્યારે કોઈ છોકરો એ શબ્દોનું પદચ્છેદ કરે તે વખતે તેને આવી રીતે સવાલ પૂછવા: ડાહ્યા વિશેષણ શા માટે? નર જાતિ કેમ થઈ? કર્યું ત્રીજો પુરૂષ શા માટે? કર્મણિ પ્રયોગ કેમ થયો? એનો કર્તારિ પ્રયોગ બંનાવ? આ પ્રમાણે સવાલ પૂછ્યાથી છોકરાઓના મનમાં વ્યાકરણના નિયમો હમેશાં તાજ રહેશે.

આ વ્યાકરણ માટે ટેલર સાહેબના, હોપ સાહેબના, રાં રાં હરગોવીંદ તથા લાલશંકરના અને રાવસાહેબ મહિપતરામના વ્યાકરણોની મેં ઘણી મદદ લીધી છે.

હો. ખ. ધાલર.

સાંકળિયું.

વિષય.	કલમ.	વિષય.	કલમ.
ભાષા.....	૧	ક્રિયાપદ.....	૨૬, ૮૬
વ્યાકરણ.....	૨	અવ્યય.....	૨૭, ૧૬૦-૧૭૧ સુધી
અક્ષર.....	૪	જાતિ.....	૩૩-૩૮ સુધી
શબ્દ.....	૫	વચન.....	૩૯-૪૬ સુધી
વાક્ય.....	૬	વિભક્તિ.....	૪૭-૫૧, ૧૮૧-૧૮૬ સુધી
અક્ષર વિચાર.....	૭	ધાતુ.....	૮૭, ૮૮
શબ્દ વિચાર.....	૮	કર્તા.....	૮૯, ૯૫
વાક્ય વિચાર.....	૯	કર્મ.....	૯૦, ૯૫ ૯૯, ૧૫૨
સ્વર.....	૧૨, ૧૪	અકર્મક્રિયા.....	૯૨, ૯૭
વ્યંજન.....	૧૩, ૧૫	સકર્મક્રિયા.....	૯૩, ૯૬
અક્ષરના સ્થાન.....	૧૬	ભવકર્તૃક.....	૯૮
ખારખડી.....	૧૭	ભેદ.....	૧૦૧-૧૦૬ સુધી
અનુસ્વાર.....	૧૮	અર્થ.....	૧૦૭-૧૧૧ સુધી
વિસર્ગ.....	૧૮	કાળ.....	૧૧૩-૧૨૮ સુધી
અતુનાસીક.....	૧૯	કૃદંત.....	૧૨૯-૧૩૭ સુધી
સંધી.....	૨૦	સાહાયકારક ક્રિયા.....	૧૩૮, ૧૩૯
જોડાક્ષર.....	૨૧	સંયુક્ત ક્રિયા.....	૧૪૦
ભાષાના વર્ગ.....	૨૨	કર્તારિ પ્રયોગ.....	૧૪૩, ૧૪૬, ૧૪૯
નામ.....	૨૩	કર્મણિ પ્રયોગ.....	૧૪૪, ૧૪૭, ૧૫૦, ૧૫૧
વિશેષ નામ.....	૨૯	ભાવે પ્રયોગ.....	૧૪૫, ૧૪૮
સામાન્ય નામ.....	૩૦	ક્રિયાપદનું રૂપાખ્યાન.....	૧૫૪
આવ વાચક નામ.....	૩૧	છ ધાતુ ના રૂપ.....	૧૫૫, ૧૫૬
સર્વ નામ.....	૨૪, ૫૨-૭૫ સુધી		
વિશેષણ.....	૨૫, ૭૬-૮૫ સુધી		

વિષય.	કલમ.	વિષય.	કલમ.
હો ધાતુના રૂપ	૧૫૭	કરીને	૧૭૮
લખ ધાતુ ,, ...	૧૫૮	કરતાં	૧૭૯
આવ ધાતુ ,, ...	૧૫૯	જે, શું, વાર	૧૮૦
સમાસ	૨૦૪	વિરામ ચિન્હ	૨૦૫, ૨૦૬
પણ, તો, એ ... ૧૭૮, ૧૭૫, ૧૭૬		પદચ્છેદના નિયમો	૪૧ પાનું
બી, જ, ની	૧૭૬	પદચ્છેદ	૪૩ પાનું
માટે	૧૭૭		

ગુજરાતી ભાષાનું વ્યાકરણ.

૧. ભાષા નં સ્પષ્ટ ઉચ્ચાર વડે માણસો પોતાનો મનોભાવ એક-બીજાને જણાવે છે તેને ભાષા કહે છે.

૨. વ્યાકરણ: ભાષા કેવી રીતે શુદ્ધ બોલવી તથા લખવી તેના નિયમોને વ્યાકરણ કહે છે.

૩. ગુજરાતી ભાષાના વ્યાકરણના ત્રણ ભાગ છે: અક્ષરવિચાર, શબ્દ વિચાર અને વાક્ય વિચાર.

૪. આપણા મુખ-કર્ત્રને જે નૃદા નૃદા અને દુંકા દુંકા ઉચ્ચારો થાય છે તે ઉચ્ચારોને અક્ષર કહે છે.

૫. એક અથવા વધારે અક્ષર સાથે આવ્યાર્થી કાંઈ પણ અર્થ ઉત્પન્ન થાય તેને શબ્દ કહે છે.

૬. એક અથવા વધારે શબ્દ અભ્યાથી પૂરો અર્થ ઉત્પન્ન થાય તેને વાક્ય કહે છે.

૭. ભાષામાં અક્ષર કેટલા છે તેઓ કેવી રીતે લખાય છે અને તેઓ ક્યાં ક્યાં રચાનાથી બોલાય છે તે અક્ષર વિચાર શીખવે છે.

૮. શબ્દના વર્ગો, અને તેઓનાં નૃદાં નૃદાં રૂપો કેમ થાય છે તે શબ્દ વિચાર શીખવે છે.

૯. શી રીતે શબ્દ રચના કરી વાક્ય બનાવવું તે વાક્યવિચાર શીખવે છે.

અક્ષર વિચાર.

૧૦. અક્ષર વિચાર: અક્ષરના બે ભાગ છે. મૃણાક્ષર અને જોડાક્ષર.

૧૧. મૃણાક્ષરના બે પ્રકાર છે. સ્વર અને વ્યંજન.

૧૨. સ્વર: જે અક્ષરોના ઉચ્ચાર પાછળ અક્ષરોની મદદ વિના થઈ શકે છે તેને સ્વર કહે છે.

૧૩. વ્યંજન: જે અક્ષરોના ઉચ્ચાર સ્વરોની સહાયતા વિના થતા નથી તેને વ્યંજન કહે છે.

૧૪. નીચેના અક્ષરો સ્વર છે -અ, આ, ઇ, ઈ, ઉ, ઊ, ઓ, ઓ, એ, એ, ઐ, ઐ, ઔ, ઔ, આ. અ, ઇ, ઉ. ઉચ્ચ છે: અને બાકીના દીર્ઘ છે.

૧૫. નીચેના અક્ષરો વ્યંજન છે: ક, ખ, ગ, ઘ, ઙ, ચ, છ, જ, ઝ, ઞ, ટ, ઠ, ડ, ઢ, ણ, ત, થ, દ, ધ, ન, પ, ફ, બ, ભ, મ, ય, ર, લ, વ, શ, પ, સ, હ, ળ

ક્ષ અને જ મળાક્ષરોમાં ગણેલા છે, પણ ખરેખર તેઓ જોડાક્ષર છે. કુ અને ષ મળી ક્ષ થાય છે: અને જ ને જ મળીને જ થાય છે.

૧૬. અક્ષરોનાં નીચે પ્રમાણે રચાન થાય છે.

કંઠસ્થાની.....ક, ખ, ગ, ઘ, ઙ, છ, ચ, આ.

તાલુસ્થાની .....ચ, છ, જ, ઝ, ઞ, ટ, ઠ, ડ, ઢ, ણ, ત, થ, દ, ધ, ન, પ, ફ, બ, ભ, મ, ય, ર, લ, વ, શ, પ, સ, હ, ળ.

મૂર્ધાસ્થાની.....ટ, ઠ, ડ, ઢ, છ, ર, પ, બ, જા.

દંતસ્થાની .....ત, થ, દ, ધ, ન, લ, સ.

ઓષ્ઠસ્થાની .....પ, ફ, બ, ભ, મ, ઉ, ઊ.

કંઠાલવ્યસ્થાની .....એ, ઐ.

કંઠોષ્ઠસ્થાની .....ઓ, ઔ.

દંતોષ્ઠસ્થાની .....વ.

૧૭. ધ્વરો જ્યાં વ્યંજન સાથે લખાય છે ત્યાં નીચે પ્રમાણે તેમના આકાર થાય છે. —

અતી નીચાતી નથી.....	ક+અ=ક.
૧ કાનો	ક+આ=કા
૨ બહુ અનુ	ક+ઇ=કિ.
૩ દીર્ઘ અનુ	ક+ઈ=કી.
૪ અવ વરડ	ક+ઉ=કુ
૫ દીર્ઘ વરડ	ક+ઊ=કૂ.
૬ તાકારે	ક+ઝા=કઝ.
૭ એક માત્ર	ક+ઞા=કે.
૮ બે માત્ર	ક+એ=કે.
૯ માત્ર કાનો	ક+આ=કા
૧૦ બે માત્ર કાનો	ક+આ=કા.
અનુસ્વાર	ક.

આવી રીતે વ્યંજનો બેકાયલા હોય તો તેને આરાખડી કહે છે

૧૮. અક્ષરની ઉપર જે ( ) મીઠું તે અનુસ્વાર, અક્ષરની જમણે હાથે જે બે મીઠાં તે વિસર્ગ કહેવાય છે. (ક.ખ)

૧૯. ડ, ખ, છ, ન, મ, અનુનાસિક છે, કારણ કે તેમનો ઉચ્ચાર નાક વાટે થાય છે.

૨૦. બે કે વધારે અક્ષરો સાથે મળે તો તેને સંધિ કહે છે. સંધિના ચાર પ્રકાર છે:—સ્વરસંધિ, વ્યંજનસંધિ, અનુસ્વાર સંધિ, અને વિસર્ગ સંધિ.

સ્વરને સ્વર મળે તો સ્વર સંધિ; જેમકે, શાન્દ+અર્થ—શાન્દાર્થ; મંગા+ઉદક=મંગોદક; પ્રતિ+એક=પ્રત્યેક.

વ્યંજનને વ્યંજન સાથે મળે તો વ્યંજન સંધિ; જેમકે, જગત+પતિ=જગતપતિ; અધ+શેર=અચ્છેર.

અનુસ્વાર પછી કોઇ અક્ષર આવે તો તે બેના મળવાથી જે રૂપ થાય તેને અનુસ્વાર સંધિ કહેછે; જેમકે, સં+આચાર=સમાચાર; સં+તાપ=સન્તાપ.

વિસર્ગ પછી બીજા કોઇ અક્ષર આવે તો તે બેના મેળાપથી જે રૂપ બને તેને વિસર્ગ સંધિ કહેછે; જેમકે નિઃ+દય=નિર્દય; નિઃ+આધાર=નિરાધાર.

૨૧. જ્યારે બે અથવા વધારે વ્યંજન સાથે આવે અને તે વ્યંજનની વચ્ચે કોઇ સ્વર ન હોય ત્યારે જોડાઅક્ષર થાયછે. જેમ ૬ અને ૬ ક્ષ. ૬ અને ત ક્ષ, ૬ અને ર ક્ષ, ત્ અને ત ત્, ત્ અને ન ત્, ત્ અને ય ત્, ત્ અને ર ત્, સ્ અને ત સ્ત, સ્ ત્ અને ર સ્ત, ૬ અને ય ૬, ૬ અને ઠ ૬, પ્ અને ટ ૬, ર અને મ મ.

શબ્દવિચાર.

૨૨. ગુજરાતી ભાષાના શબ્દોના મૂખ્ય પાંચ વર્ગ છે: નામ, સર્વનામ, વિશેષણ, ક્રિયાપદ અને અવ્યય.

૨૩. નામ: જે શબ્દથી પ્રાણી, વસ્તુ ગુણ વગેરે ઓળખાય તે શબ્દને નામ કહેછે. જેમ માણસ, ઘોડો, ચોપડી, ઘર, સુરત, વનરાજ, રતાશ, મોટાઇ વગેરે.

નામના બીજા દાખલા:—ખેડુત, માછલી, અનાજ, ફળ, કેરી, ભાજી, ભોર, ધી, ખાંડ, રંછોડ, તાપી, હિમાળય, વનરાજ, વાત, કાપડો, કીમત, તુકસાન, કાપડો, ડહાપણ, વિચાર.

૨૪. સર્વનામઃ જે શબ્દ નામને બદલે મૂકવામાં આવેછે તેને સર્વનામ કહેછે. જેમ તેણે પૈસા આપ્યા; હું આવું છું; તું પાઠ વાંચે; આ દાખલામાં તેણે, હું, તું, સર્વનામ છે.

સર્વનામના ખીજા દાખલા:—હું, મને, મેં, મારે, મારાથી, મારે, મારામાં, અમે, અમને, અમારે, અમારેથી, અમારે, અમારામાં, તું, તને, તારે, તારાથી, તારે, તારામાં, તમે, તમને, તમારે, તમારાથી, તમારે, તમારામાં, તે, તેને, તેણે, તેથી, તેનો, તેમાં, તેઓ, તેમને, તેમણે, તેઓએ, તેઓને, તેઓથી, તેમને, તેઓમાં, આંપણ, આપણે, આપ, પોતે, કાણ, આ, એ, પેણે, એણે, ક્યાણે, શું, ક્યે, જે, કાંઈ કંઈલા.

૨૫. વિશેષણઃ જે શબ્દ નામનો ગુણ બતાવે તે શબ્દને વિશેષણ કહે છે. જેમ મોટો છોકરો; બે માણસ; હુશીઆર છોકરી.

વિશેષણના ખીજા દાખલા:—ભણે, ખીજે, ધોળું, લાલ, કાળું, નાના, ઉંચું, અભણ, સોનેરી, ઉદયોગી, દોંગી, સ્વાર્થી, આળસુ, મેહેનતુ, પરગણુ, એક, બે, પેહલું, ખીજું.

૨૬. ક્રિયાપદઃ કાંઈ પ્રાણી અથવા ચીજ શું કરે છે, અથવા ક્ષેત્રી સ્થિતિમાં છે તે જણાવનાર શબ્દને ક્રિયાપદ કહે છે; જેમ રાત્રી બેઠો છે; છોકરી વાંચે છે; ગાયે પાણી પીધું; હું કાંઈ ગામ જઈશ.

૨૬. ક્રિયાપદના ખીજા દાખલા:—કહે, કહે છે, કહ્યું, કહેશે, કર, કરે છે, કર્યું, કરશે, ખા, ખાય છે, ખાધું, ખાશે, કાઢ, કાઢે છે, કાઢ્યું, કાઢશે, વાંચ, વાંચે છે, વાંચ્યું, વાંચશે, કુદ, કુદે છે, કુદ્યું, કુદશે, થા, થાય છે, થયું, થશે, રહે, રહે છે, રહ્યું, રહેશે, આવ, આવે છે, આવ્યું, આવશે.

૨૭. અવ્યયઃ જે શબ્દના રૂપમાં કાંઈ ફેરફાર થતો નથી (એટલે જે શબ્દને જાતિ વિભક્તિ અથવા વચન લાગતું નથી,) તેને

અવ્યય કહે છે; જેમ, અથવા, પણ, તે, અને, સારું, માટે, ના, નહીં, રે, ઓહો, અરે, પછી, આગળ, નહીંતો, કેમકે, કદાચ, એટલે, અગરજો, કે, હે, તો, જો, અગર, પરંતુ, રખેતો, તોપણ, કારણકે, વળી, વાગે, અગાઉ, અંદર, આગળ, ઉપર, કને, ગમ, જોડે, તરફ, નીચે, પહે, પાછળ, પાસે. પહેલાં, બાહાર, વતી, કરતાં, વડે, લીધે, કરીને, બદલે, હમણા, અત્યારે, ક્યારે, ત્યારે, ત્યારે, હવે, હમેશાં, આજ, વગતી, હજી, તરત, પ્રથમ, આખરે, રાત્ર, નિસ, વારંવાર, ત્યાં, ત્યાં, ક્યાં, હ્યાં, આમ, તેમ, એમ, જેમ, કેમ.

૨૮. નામ ત્રણ જાતનાં છે: વિશેષનામ, સામાન્યનામ અને લાવવાચકનામ.

૨૮. વિશેષનામ: ચાકસ જગ્યા અથવા ચાકસ માણસને જે નામ આપેલું હોય તેને વિશેષનામ કહે છે. વિશેષનામમાં ચાણસનાં, ખંડ, શેહર, દેશ, ગામ, પાહાડ, નદી, તાપુનાં નામ (નકશામાં જે નામો આવેલાં હોય તે) અને કોઈ ચીજનાં અથવા પ્રાણીનાં ખાસ નામ આવે છે; જેમ નરોત્તમ, કાવસજી, ઝાંશિઆ અમદાવાદ, ગીરનાર તાપી, કાઢીતુંર.

૩૦. સામાન્યનામ: એક વર્ગની કોઈ પણ ચીજને જે નામ લાગે તે સામાન્યનામ છે; જેમ, શેહર, બ્રાહ્મણ, માણસ, હીરો, વડ, ઘોડો, કૃષ્ણ, ગગન વગેરે. (જે નામને લાથ લગાડી શકીએ અથવા જોઈ શકીએ તેને સામાન્યનામ કહે છે.)

૩૧. લાવવાચક: ગુણના જે નામો અથવા જે નામો આપણે જોઈ શકતા નથી અથવા લાથ લગાડી શકતા નથી તે લાવવાચકનામ છે; જેમ મીઠાશ, મોઠાઈ, રતાશ, ધુરાતન, વિધ્યા, મદદ, માર, ખપ વગેરે.

નં. નામને પણ કે પણ લાગેલો હોય તો તે નામ ધણાખરા આવવાયક છે—ગગપણુ, શાણુપણુ, મોટપણુ, ડહાપણુ, સગપણુ, ધ્રુપણુ, દાસપણુ, કવિપણુ, જંગલીપણુ.

૩૨. નામને જ્ઞતિ વિભક્તિ અને વચન લાગે છે.

—:૦:—

જ્ઞતિ.

૩૩. જ્ઞતિ ત્રણ છે નરજ્ઞતિ, નારીજ્ઞતિ, અને નાન્યતરજ્ઞતિ.

૩૪. નરજ્ઞતિ: નં. નામ નરની પેઠે ઓલ્લય, અથવા જેને કેવો કે કેવા લાગે છે તે નરજ્ઞતિ છે. જેમ છોકરો, પાદ, વાઘ, કુવો, હુકમ, ધર્મ, રાજ, લાડુ, ખડીઓ. ખો, ગડગડાટ, એમ, માગશર, હિમાળય. બાદ, માળી.

૩૫. નારીજ્ઞતિ: નં. શબ્દ નારી અથવા સ્ત્રીની ગાદક ઓલાય અથવા જેને કેવી લાગે તે નારીજ્ઞતિ છે જેમ વાડી, કેરી, ચોપડી, વીજળી, ગ્રીષ્મામણુ, જુ, વાત, ગંગા, ગાય, લેખણુ, માયા, જજો, સાંજ, તાપી, પૃથ્વી, પ્રગ્ન, સસના, ગડબડ.

૩૬. નાન્યતરજ્ઞતિ: જે શબ્દ નર અથવા નારીજ્ઞતિનો ન હોય અથવા જેને કેવું કે કેવાં લાગે તે નાન્યતરજ્ઞતિ છે. જેમ, જંગલ, મેદાન, જનાવર, છોકરું, છાપરું, ડહાપણુ, લીંચુ, પગુ, અમદાવાદ, ધી, મરી, મહો.

૩૭. ધણું કરીને જે નામને છેડે ઓ હોય તે નરજ્ઞતિ, જેને છેડે ધ હોય તે નારીજ્ઞતિ, અને જેને છેડે ઈ લાગે તે નાન્યતરજ્ઞતિ છે.

૩૮. સામાન્યજાતિ: જે શબ્દની જાતિ નર, નારી, કે નાન્ય-
તર નહીં માલુમ પડે તો તેની સામાન્યજાતિ કરવી; જેમ હું તને
રૂપીઓ આપું છું, કાંઈ આવે છે; આ દાખલામાં હું, તને, કાંઈ
સામાન્યજાતિમાં છે.

—:0:—

વચન.

૩૯. વચન બે છે: એકવચન અને બહુવચન.

૪૦ એકવચન: જે શબ્દમાં એકપણાનો અર્થ હોય અ-
થવા એકજ ચીજ બતાવે તે એક વચન છે. જેમ, છોકરો,
ચોપડી, ઘડીઆળ.

૪૧. બહુવચન: જે શબ્દમાં એક કરતાં વધારે ચીજનો
અર્થ આવે છે, અથવા જે શબ્દ એક કરતાં વધારે ચીજ દેખાડે
છે તે બહુ વચન છે; જેમ છોકરાઓ, ચોપડીઓ, ઘડીઆળો.

૪૨. નરજાતિના જે નામને છેડે ઓ કે યો આવે છે તો
ઓ અને યો બહુવચનમાં આ કે યા થાય છે; જેમ છોકરો—છોકરા કે
છોકરાઓ, ઘોડો—ઘોડા કે ઘોડાઓ, બળદિયો—બળદિયા.

૪૩. નાન્યતરજાતિના નામને છેડે ઈ આવેલો હોય તો તેનું
બહુવચન આં થી થાય છે. જેમ ઇંદું ઇંડાં, છોકરું છોકરાં, કુતરું
કુતરાં.

૪૪. જે નામને છેડે ઇ આવે તો તેનું બહુવચન ઓ ઉમેરવાથી
થાય છે; જેમ હાથી હાથીઓ, માળી માળીઓ.

૪૫. વાળ, દાણા, પાણી, રૂ, સોનું, રૂપું, ડહાપણ, નીતિ,
ઇત્યાદિ વગેરે નામો એક વચનમાંજ વપરાય છે; પણ જ્યારે પદાર્થની
જૂદી જૂદી જાતો દેખાડવી હોય તો ઉપલાં નામો બહુવચનમાં
આવે છે; જેમ મેં બે કુવાનાં પાણી પીધાં.

૪૬. મરી, તલ, ધડા, મગ, અડદ, ફાંફાં વગેરે નામો બહુ વચનમાંજ રહે છે.

—:૦:—

વિભક્તિ.

૪૭. વિભક્તિ: વાચ્યમાં દરેક શબ્દ એકબીજાની સાથે જે સંબંધ રાખે છે તે તે સંબંધ જે પ્રત્યયથી જણાય છે તે પ્રત્યયને વિભક્તિ કહે છે.

શબ્દની જમણે હાથે એક અથવા વધારે અક્ષર મૂકવામાં આવે છે તેને પ્રત્યય કહે છે; ઘરમાં, છોકરાને, એ શબ્દોમાં માં, ને પ્રત્યય છે.

શબ્દની ડાબે હાથે એક કે વધારે અક્ષર મૂકવામાં આવે તે ઉપસર્ગ કહેવાય છે: જેર હાજર, એમાં જેર ઉપસર્ગ છે.

૪૮, વિભક્તિ સાત છે: પેહેલી, બીજી, ત્રીજી, ચોથી, પાંચમી, છઠ્ઠી અને સાતમી.

૪૯. પેહેલી વિભક્તિનો પ્રત્યય ફાંફાં નથી.

બીજીનો પ્રત્યય ને.

ત્રીજીનો પ્રત્યય એ.

ચોથીનો પ્રત્યય ને.

પાંચમીનો પ્રત્યય થી, થકા.

છઠ્ઠીનો પ્રત્યય નો, ની, નું, ના, નાં.

સાતમીનો પ્રત્યય માં અને એ.

સાતમી વિભક્તિનો પ્રત્યય એનો અર્થ ઉપર, આગળ, માં, થનો હોય તો તે નામની વિભક્તિ સાતમી કરવી; નહીંતો ત્રીજી કરવી; જેમ, રાખ માદીએ બેઠો; તે ઘોડે બેસી આવ્યો; વીજલી બારીએ ઉભી હતી; તે બીજ ઘણે ઠેકાણે મળે છે.

ખીંટનો પ્રત્યય ને છે અને ચાથીનો પ્રત્યય પણ ને છે, માટે જે નામને ને લાગે તેય તે નામની પછી માટે, કાઠે, વારને, સાડ, લીધે, એવા શબ્દ આવ્યા હોય તે તે નામની ચાથી વિભક્તિ કરવી; જેમ, રંછોડને માટે ચાપડી લાવવું; મેળેનાથએ છોકરાને સા- કલમ આપી.

૫૦. નામને એક વચન અને અલ્પવચનમાં વિભક્તિના પ્રત્યય આ પ્રમાણે લાગેછે:—

એકવચન.	અલ્પવચન.
૧ લી વિ० ચોપડી.	ચોપડીઓ.
૨ ં વિ० ચોપડીને.	ચોપડીઓને.
૩ ં વિ० ચોપડીએ.	ચોપડીઓએ.
૪ થી વિ० ચોપડીને.	ચોપડીઓને.
૫ માં વિ० ચોપડીથી.	ચોપડીઓથી.
૬ ટી વિ० ચોપડીનો, ની, નું, ના, નાં.	ચોપડીઓનો, ની નું, ના, નાં.
૭ માં વિ० ચોપડીમાં.	ચોપડીઓમાં.

૫૧. એક આદેશો વિભક્તિ છે જેને સંજોડેન કહેછે. એ વિભક્તિ જ્યારે કોઇને નામ દ્વય ગાત્રાવના હોઇએ ત્યારે વપરાય છે. જેમ, ઇંદર અખૂટ દોલત અને આપણે; છોકરા, થોડું પાણી લાવ; ભાઈ, કેમ રહેછે; સાડે થયું કે તેં એ વાત કાઢી બેટા; હમરાઓએ એને કહ્યું કે સાહેબ, એમને છોડ્યા ન બેઠએ; ન્યાયાધીશે કહ્યું, કુંવરજી આવી એચ્છાથી તે તોફાન અહીંઆં આપને કરવું ન થઈ.

સર્વનામ.

૫૨. સર્વનામ: જે શબ્દ નામને ગદ્યે મૂકવામાં આવે છે, તે શબ્દને સર્વનામ કહેછે.

૫૩. સર્વનામના પાંચ વર્ગ કર્યા છે: પુરૂષ સર્વનામ, દર્શક સર્વનામ, પ્રત્યાર્થક સર્વનામ, સંબંધી સર્વનામ અને સામાન્ય કે અનિર્ણિત સર્વનામ.

૫૪. પુરૂષ સર્વનામ: હું, તું, તે.

૫૫. દર્શક સર્વનામ: આ, એ, પેલો, આહ્યો, તે.

૫૬. પ્રત્યાર્થક સર્વનામ: કોણ, ક્યો, શું.

૫૭. સંબંધી સર્વનામ: જે, તે.

૫૮. સામાન્ય સર્વનામ: કોઈ, કોઈએક, કંઈ, હરકોઈ, અમુક, કલાણું, હરેક, દરેક, સર્વ, સહુ, કેટલા, સઘળા, બધું.

૫૯. હું પેલેણો પુરૂષ સર્વનામ, તું બીજો પુરૂષ સર્વનામ, તે ત્રીજો પુરૂષ સર્વનામ છે. બાલનાર માણસ પોતાને માટે જ સર્વનામ વાપરે તે પેલેણો પુરૂષ કહેવાય છે; બાલનાર માણસ વાત સાંભળનાર માણસને માટે જ સર્વનામ વાપરે તે બીજો પુરૂષ સર્વનામ છે; બાલનાર માણસ બીજા કોઈ પુરૂષ અથવા ત્રીજા વિશે બાલતો હોય અને તેને માટે જે સર્વનામ વાપરે તે ત્રીજો પુરૂષ સર્વનામ છે.

૬૦. સર્વનામનાં ૩૫ (એટલે સર્વનામને એકવચન અને બહુ વચનમાં સાને વિભક્તિ ત્રણાડવી.)

પેલેણો પુરૂષ હું.

વિ० એકવચન.

બહુવચન.

૧. હું .....અમે, અમો, આપણું.
૨. મને, મુજને, મારે .....અમને, અમોને, અમારે, આપણને.
૩. મેં મારે .....અમે, અમોએ, અમારે, આપણું.
૪. મને, મુજને, મારે .....અમને, અમારે, અમોને, આપણને.
૫. મારાથી, મજથી.....અમારાથી, અમોથી, આપણાથી.
૬. મારો, રી, રું, રા, રાં...અમારો, રી, રું, રા, રાં, આપણો, બી, છું, બા, બાં.
૭. મારામાં, મુજમાં.....અમારામાં, આપણામાં.

૬૧. બોલનાર માણસ પોતાની સાથેના બીજાં માણસને પાગ સામેલ કરીને બોલે છે ત્યારે આપણ અથવા આપણેનું ૩૫ વાપર વામાં આવે છે.

૬૨.

બીજાં પુરૂષ તું.

પિઠ

અંકવચન.

બહુવચન.

૧. તું. ....તમે, તમે, આપ.
૨. તને, તારે, તુજને. ....તમને, તમારે, આપને.
૩. તેં તારે. ....તમે, તમારે, આપે.
૪. તને, તારે, તુજને. ....તમને, તમારે, આપને.
૫. તારાથી, તુજથી. ....તમારાથી, આપથી,
૬. તારે, રી, રે, રા, રાં, તુજ ...તમારે, રી, રે, રા, રાં, આપનો.
૭. તારામાં, તુજમાં ....તમારામાં, આપમાં.

૬૩. મોટા માણસની સાથે વાત કરવામાં તમને બદલે આપ શબ્દ વાપરવામાં આવે છે.

૬૪.

ત્રીજાં પુરૂષ તે.

પિઠ અંકવચન.

બહુવચન.

૧. તે. ....તેઓ, તે.
૨. તેને. ....તેઓને, તેમને.
૩. તેણે. ....તેઓએ, તેમણે.
૪. તેને. ....તેઓને, તેમને.
૫. તેથી. ....તેઓથી, તેમનાથી.
૬. તેનો, ની, તું, ના, નાં. ... તેઓનો, તેમનો, ની, તું, ના, નાં.
૭. તેમાં. ....તેઓમાં, તેમનામાં.

૬૫. પોતે સ્વાર્થ સર્વનામ છે; અંકવચન અને બહુવચનમાં એનાં ૩૫ સરખાં છે; અને નીચે પ્રમાણે વિભક્તિ દાગે છે:—

૬૬. પોતેનાં રૂપ.

૬૬. કોણુનાં રૂપ.

વિ०

૧. પોતે.
૨. પોતાને.
૩. પોતે.
૪. પોતાને.
૫. પોતાથી.
૬. પોતાનો, ની, નું, ના નાં.
૭. પોતામાં

વિ०

૧. કોણુ.
૨. કોણુને, કોને, કેને.
૩. કોણુ, કેણુ.
૪. કોણુનં, કોને, કેને.
૫. કોણુથી, કોનાથી, કેનાથી.
૬. કોણુનો, કોનો, કેનો.
૭. કોણુમાં, કોનામાં, કેનામાં.

૬૭. શું નાં રૂપ.

૬૮. કોઈનાં રૂપ.

વિ०

૧. શું, શો.
૨. શાને, શેને.
૩. શાણુ, શેણુ.
૪. શાને, શેને.
૫. શાથી, શેથી.
૬. શાનો, શેનો.
૭. શામાં, શેમાં.

વિ०

૧. કોઈ.
૨. કોઈને.
૩. કોઈએ.
૪. કોઈને.
૫. કોઈથી.
૬. કોઈનો.
૭. કોઈમાં.

૬૯. શું નું બહુવચન શાં થાય છે; અને શોનું બહુવચન શાં થાય છે.

કોઈનાં રૂપ અને વચનમાં સરખાં છે.

૧૫૦. જે તથા એનાં રૂપ.

વિષ એકવચન.

બહુવચન.

૧. જે. ....જેઓ, જે.
૨. જેનાં .....જેઓને, જેમનાં.
૩. જેણે .....જેઓએ, જેમણે
૪. જેને .....જેઓને, જેમને
૫. જેથી .....જેઓથી, જેમનાથી.
૬. જેની .....જેઓની, જેમની.
૭. જેમાં .....જેઓમાં, જેમનામાં.

૧૭૧. ખીન્ન સર્વનામને એજ પમાણે વિભક્તિ ડગાડવામાં આવે છે.

૧૭૨. દરેક સર્વનામ, પ્રનાયક સર્વનામ, સંયત્રી સર્વનામ, અને સામાન્ય સર્વનામની પાસે જે નામ આવે તો દશક, પ્રનાયક, સંયત્રી કે સામાન્ય વિરોધણ કરવું. જેમ એ છોકરા, કો છોકરા, જે છોકરા, કેટલા છોકરા.

૧૭૩. સર્વનામ જે નામને બદલે મૂકવામાં આવે તે નામની જાતિ અને વચન તે સર્વનામને લાગે છે.

૭૪. પોતે, આપણે, તમે, અમે, એ સર્વનામોની પેહેલા તથા ત્રીજી વિભક્તિ સરખીજ છે; માટે એ સર્વનામની વિભક્તિ જાણવી હોય તો તે સર્વનામને બદલે કોઈ નામ મૂકી જોવું, અને તે નામ જે વિભક્તિમાં બરાબર વાક્યમાં બોલાય તો તે વિભક્તિ એ સર્વનામની કરવી. જેમ આપણે કામ કર્યું; જે એમાં આપણેને બદલે કોઈ નામ મૂકીએ તો છોકરાઓએ કામ કર્યું એમ બરાબર વાક્ય બોલાય છે; છોકરાઓ કામ કર્યું એમ બોલાવું નથી; માટે આપણે ત્રીજી વિભક્તિ છે. આપણે બોલ્યા, એમાં છોકરાઓ બોલ્યા એમ બરાબર બોલાય છે;

અને છોકરાઓએ બોલ્યા એમ જોવાનું નથી, માટે આપણે પેલેલી વિભક્તિ છે. પોતે કે તમે કામ કયું; એમાં છોકરાઓએ કામ કયું જોવાય છે માટે પોતે અને તમે ત્રીજી વિભક્તિમાં છે.

૧૧૫. દર્ગક સર્વનામ આ, એ, તે, ઉપરથી આવ્યા, એવો, તેવો, આવડો, એવડો, તેવડો, આટલો, એટલો, તેટલો એવાં ૩૫ થાય છે એ રૂપ ધણુંખરાં વિશેષણ રૂપે વપરાય છે. સંખ્યા સર્વનામ જે ઉપરથી જેવું, જેવડું, જેટલું, એવાં ૩૫ થાય છે; એ સર્વનામની પછાતે દર્ગક સર્વનામ તેવું, તેવડું, તેટલું, અનુક્રમે આવે છે.

. વિશેષણ. .

૧૧૬. જે શબ્દ નામનો ગુણ, સંખ્યા વગેરે બતાવે છે તેને વિશેષણ કહે છે. જેમ હાલો છોકરો. પાંચ છોકરા; સાતમી આપડી, એમાં હાલો ગુણ વિશેષણ ને પાંચ સંખ્યા વિશેષણ છે, અને સાતમી સંખ્યા અનુક્રમવિશેષણ છે.

૧૧૭. વિશેષણ જે નામનો ગુણ બતાવે તે નામ તેનું વિશેષ્ય કહેવાય છે. જેમ હાલો છોકરો અને પાંચ છોકરા; એમાં છોકરો અને છોકરા વિશેષ્ય છે.

૧૧૮. વિશેષણ જે નામનો ગુણ બતાવે તે નામની એટલે તેના વિશેષ્યની જાતિ, વિભક્તિ અને વચન વિશેષણને લાગે છે. જેમ વીજળી કરીને તેની મોટી બેન હતી, એમાં મોટી નારીજાતિ, પેલેલી વિભક્તિ અને એક વચનમાં છે.

૧૧૯. વિશેષણ ધણુંખરાં નામની પેલેલાં મૂકવામાં આવે છે, પણ કોઈ વેળા વિશેષણ જે નામનો ગુણ બતાવે તે નામથી ધણું દર મૂકવામાં આવે છે; જેમ હાલો આ બધી વાત સાંભળી; એ બાદ-

શાહ રાણમાં શૂરો હતો; મહમદની જોડે આવેલા મુસલમાન જખરો અને લાલચોલ હતા.

૮૦. જ્યારે મૃદી-મૃદી જ્ઞાતિનાં વિશેષ્ય આવે છે ત્યારે વિશેષણ અથવા તેમને બદલે જે સર્વનામ આવે તે નાન્યતર જ્ઞાતિમાં હોય છે. જેમ મારી પાસે એક સસલા, એ કુતરી અને એક મેટું છે. તેઓ એક બીજા સાથે ધણી ગમત કરે છે; અને ઘણાં માર્યાળુ છે. એમાં તેઓ, અને માયાળુ નાન્યતર જ્ઞાતિમાં છે.

૮૧. વિશેષણ સર્વનામનો ગુણ બતાવે ત્યારે તે સર્વનામની જ્ઞાતિ વિભક્તિ અને વચન તે વિશેષણને સાથે છે; જેમ તે પેસાનો લોભી હતો. એ ઘણા પાપી હતો.

૮૨. જ્યારે એ વિશેષણ સાથે આવે અને જો પહેલું વિશેષણ બીજા વિશેષણનો ગુણ બતાવે તો પહેલું વિશેષણ ક્રિયાવિશેષણ અવ્યય કરવું. જેમ ત્યાં ઘણું મોટું તણાવ છે; તે જોડી થોડી હુશિયાર નથી.

૮૩. જ્યારે એ વિશેષણ સાથે આવે અને જો બન્ને વિશેષણ નામનોજ ગુણ બતાવે તો બન્ને વિશેષણને વિશેષણજ કરવાં. જેમ, તેને બદલે બીજા ઘણા શત્રુ ઉભા થયા; એક ડાહી સ્ત્રીએ રાજતું રક્ષણ કર્યું; એક તુટેલું મોટું તળાવ ત્યાં છે.

૮૪. જ્યારે વિશેષણ ક્રિયાપદનો ગુણ બતાવે ત્યારે ક્રિયાવિશેષણ અવ્યય કરવું. જેમ, મને દિસાવ કરવા બહુ ગમે છે; ખરાદી લાકડાનાં રમકડાં સંઘાડા ઉપર ચડાવીને સાફ કરતારે છે.

૮૫. જ્યારે વિશેષણ હો, ક્રિયાપદના ધાતુની સાથે આવે ત્યારે તે વિશેષણ વિશેષણજ થાય છે. જેમ, અસહના હિંદુ પેસે, ટકે સુખી હતા.

ક્રિયાપદ.

૮૬. કોઇ પ્રાણી અથવા ચીજ શું કરે છે, અથવા કેવી સ્થિતિમાં છે તે જણાવનાર શબ્દને ક્રિયાપદ કહે છે. જેમ તે પૈસા આપે છે; હું બેઠો; છોકરો જાય છે.

૮૭. ક્રિયાપદના મૂળને ધાતુ કહે છે; જેમ કર, જા, બેસ, લખ. ધાતુ ઉપરથી ક્રિયાપદનાં જૂદાં જૂદાં રૂપ બને છે; જેમ લખ ઉપરથી લખું છું લખતાં લખીએ વગેરે.

૮૮. ખીજા પુરુષના એકવચનમાં અનિયમિત વર્તમાન કાળમાં આજાએ જે ક્રિયાપદનું રૂપ બોલાય તેજ ગુજરાતીમાં ક્રિયાપદનો ધાતુ જાણ્યો. જેમ તું ખા, તું કર, તું બેસ.

૮૯. કર્તા: ક્રિયા અથવા કામના કરનારને કર્તા કહે છે; જેમ છોકરાએ નેતર વાળી, એમાં વાળવાનું કામ છોકરાએ કર્યું માટે છોકરાએ કર્તા છે.

૯૦. કર્મ: કર્તા જે પ્રાણી અથવા વસ્તુ ઉપર પોતાનું કામ લાગુ પાડે છે તે પ્રાણી અથવા વસ્તુને કર્મ કહે છે; જેમ છોકરાએ નેતર વાળી; એમાં વાળવાનું કામ નેતર ઉપર થયું માટે નેતર કર્મ છે.

૯૧. ધાતુના મૂખ્ય ભાગ બે છે: અકર્મક ને સકર્મક.

૯૨. જ્યારે કર્તા પોતાનું કામ ખીજાં પ્રાણી અથવા વસ્તુ ઉપર લાગુ પાડે તો નથી પણ પોતા ઉપરજ લાગુ પાડે છે ત્યારે ક્રિયાપદ અકર્મક કહેવાય છે, જેમ છોકરો બેસે છે; પથ્થર પડ્યો.

૯૩. જ્યારે કર્તા પોતાનું કામ ખીજાં પ્રાણી અથવા વસ્તુ ઉપર લાગુ પાડે છે ત્યારે ક્રિયાપદ સકર્મક કહેવાય છે; જેમ છોકરો નેતર વાળે છે; હું કામ કરું છું; તેણે ચોપડી વાંચી.

૧૮. કોણ ક્રિયાપદ સક્રમક છે કે અક્રમક છે એ પારખવું હોય તો ખેંચેલા ક્રિયાપદનો ધાતુ શોધી કાઢવો, પછી ધાતુને નાર પ્રત્યય લગાડવો, અને પછી કોણ સવાલ પૂછવો; પછી તેજ ધાતુને વાતું પ્રત્યય લગાડવો અને શું સવાલ પૂછવો. જો કોણ અને શું નો જવાબ જતા જતા આવે તો ક્રિયાપદ સક્રમક જાણવો; અને કોણ તથા શું નો જવાબ એકજ અથવા તેજ આવે તો અક્રમક જાણવો. જેમ છોકરો પાડ લખે છે, એમાં ક્રિયાપદના ધાતુ લખ એ ધાતુને નાર પ્રત્યય લગાડવાથી લખનાર થયો, હવે કોણનો સવાલ પૂછવો, લખનાર કોણ? જવાબ છોકરો, એજ ધાતુને વાતું પ્રત્યય લગાડવા તો લખવાનું થયું, પછી શું નો સવાલ પૂછવો તો લખવાનું ના, તો જવાબ પાડ આવ્યો; કોણ તથા શું નો જવાબ જતા જતા આવતા માટે સક્રમક ક્રિયાપદ થયો. હરી દોડે છે એમાં પણ ઉપર પ્રમાણે સવાલ પૂછવા, જેમ દોડનાર કોણ, હરી; દોડવાનું શું તો હરી; એમાં કોણ તથા શું નો જવાબ એકજ આવ્યો તેથી ક્રિયાપદ અક્રમક છે.

૧૯. કોણનો જે જવાબ આવે તે ક્રિયા, અને શુંનો જે જવાબ આવે તે કર્મ.

૨૦. સક્રમક ક્રિયાપદના ધાતુ: કંહે, કચ, કર, કાઢ, ખા, ખાંડ, ખેંચ, ગણ, ગોખ, ઘસ, ચાવ, ચીપ, ચૂક, છાપ, છોડ, છોલ, જાણ, છત, જો, તોલ, દળ, દાખ, દે, દેખ, ધડ, ધાર, નાખ, પસોવ, પાથર, પી, પીરસ, ફેરવ, ખાંધ, ભણાવ, બરડ, બુળ, માન, રાંધ, લખ, લે, વહેચ, વહેર, વાપર, વાંચ, વેચ, શીવ, સડે, સાંધ, સાંભળ, આંક, ઉરાડ.

૨૧. અક્રમક ક્રિયાપદના ધાતુ: કકળ; કુદ, કોહો, ખળ, ખર, ખસ, ગર, ચડ, ચલક, ચાલ, છ, જનમ, જાંપ, જા, ઠર, કુખ, તપ, તર, થા, દમ, દખ, દીપ, દૂખ, ઘસ, નહા, નાસ, નીકળ, પડ, પ્રકાશ, ફર, ખચ, ખીંહ, ખેસ, ભટક, ભમ, ભળ, મળ, મર, રમ, રહે, રખડ,

રજા, રો, વરસ, વળગ, સડ, સુ. શરમા, લીંડ, હો, આવ, ઢિછળ, ઉતર, ઓળખ.

૯૮. જ્યારે ક્રિયાપદનો કર્તા જણાતો નથી ત્યારે ક્રિયાપદ ભાવકર્તૃક કે અવકર્તૃક કહેવાય છે. જેમ બેન બેનને ખનતું નથી, મને પેટમાં દુખ છે.

૯૯. કેટલાંક ક્રિયાપદને બે કર્મ હોય છે; એક કર્મને ઉપરસ્થ કર્મ અને બીજાને અનુપરસ્થ કર્મ કહે છે. જે કર્મને ને લાગેલો હોય તેને અનુપરસ્થ કર્મ સમજવા. જેમ હું તમે પૈસા આપું છું, એમાં નને અનુપરસ્થ કર્મ છે; અને પૈસા ઉપરસ્થ (ખર્ચ) કર્મ છે.

૧૦૦. ક્રિયાપદને ભેદ, અર્થ કાળ, પુરુષ જાતિ, અંત વચન લાગે છે, (વિભક્તિ લાગતી નથી.)

ભેદ.

૧૦૧. ભેદ ત્રણ છે. મૂળભેદ, સંહ્યભેદ, પ્રેરકભેદ.

૧૦૨. મૂળભેદ: ક્રિયાપદના ધાતુને કાળ વગેરેના પ્રત્યય લાગીને જે રૂપ થાય છે તેને મૂળભેદના ક્રિયાપદ કહે છે. જેમ લખે છે, કર્યું, લખશે, સાંભળવું.

૧૦૩. સંહ્યભેદ: મૂળ ધાતુના આકારમાં કાંઈ ફેરફાર થઈને જે રૂપ થાય છે તેને સંહ્યભેદ કહે છે. જેમ લખાય, લખાઈ, લખાયું, કરાયું, સંભળાયું.

૧૦૪. ક્રિયાનો કરનાર પેહેલી કે ત્રીજી વિભક્તિમાં હોય તો ક્રિયાપદ મૂળભેદનું સમજવું. જેમ હું વાંચું છું, તેણે વાંચ્યું.

૧૦૫. ક્રિયાનો કરનાર પાંચમી વિભક્તિમાં હોય ત્યારે ક્રિયાપદ સંહ્યભેદનું જાણવું, જેમ મારાથી વંચાયું.

૧૦૬. મૂળભેદ ઉપરથી સહ્યભેદ નીચે પ્રમાણે થાય છે:—

(૧) વ્યંજનાંત ધાતુને છેડે આ ઉમેર્યાથી, જેમ લખ લખા: કર કરા: એવા ધાતુના પેહેલા અક્ષરમાં જે આ આવે તો તે જઈને આ થાય છે; જેમ માર મરા, જળવ જળવા, નાંખ નાંખા.

(૨) સ્વરાંત છેડાના ધાતુને અંતે સહ્યભેદમાં વા વાંધ છે. જેમ ખા ખાવા, પી પીવા, જે જેવા.

પ્રેરકભેદ: વ્યંજનાત છેડાને આવ ને આડ આવે છે. સ્વરાંતમાં વાડ આવે છે. જેમ લખવું લખાવ, ખા ખવાડ,

મૂળ ભેદ ઉપરથી પ્રેરકભેદ તથા સહ્યભેદ થાય છે તેના દાખલા: —

મૂળભેદ.   સહ્યભેદ.   પ્રેરકભેદ.

પડ.	પડા.	પડાવ.
દખ.	દખા.	દખાવ.
ઉકળ.	ઉકળા.	ઉકળાવ.
ઠર.	ઠરા.	ઠરાવ.
ફર.	ફરા, ફેરવા.	ફેરવ.
ભર.	ભરા, ભેરવા.	ભેરાવ.
કર.	કરા.	કરાવ.
પરણ.	પરણા.	પરણાવ.
દળ.	દળા.	દળાવ.
આપ.	અપા.	અપાવ.
આંક.	અંકા.	અંકાવ.
રાખ.	રખા.	રખાવ.
ધાવ.	ધવા.	ધવાડ.
ગા.	ગવા.	ગવાડ, ગવરાવ.
ખા.	ખવા.	ખવાડ, ખવરાવ.

મૂળભેદ.

શીવ.

વગા.

લે.

કહે.

જે.

ધો.

સહ્યભેદ.

શીવા.

વગા.

લેવા.

કહેવા.

જેવા.

ધોવા.

પ્રેરકભેદ.

શીવાડ, શીવરાવ.

વગરાવ, વગાડ.

લેવાડ, લેવરાવ.

કહેવાડ, કહેવરાવ.

જેવાડ, જેવરાવ.

ધોવાડ, ધોવરાવ.

અર્થ.

૧૦૭. અર્થ: કોઇ ક્રિયા થતાં કહેનારના બાવ શું છે અથવા બોલનાર ને બોલે છે તે નિશ્ચય જણીને બોલે છે કે મનમાં સંદેહ રાખીને બોલે છે. કે હુકમના રૂપમાં બોલે છે તે ક્રિયાપદને અર્થ કહેવાય છે.

૧૦૮. ક્રિયાપદના અર્થ ત્રણ કરી છે: નીચિયાર્થ, આજ્ઞાર્થ, અને સંકેતાર્થ.

૧૦૯. નીચિયાર્થ: બોલનાર કોઇ કામ વિષે બોલે છે, એટલે તે માત્ર થઇ ગયું, થાય છે, કે થશે એટલું જ જણાવે છે ત્યારે ને ક્રિયાપદનાં રૂપ વપરાય છે તેને નીચિયાર્થનાં સમજવાં: જેમ મેં વાંચ્યું, હું વાંચ્યું છું, હું વાંચીશ.

૧૧૦. આજ્ઞાર્થ:—જ્યારે બોલનાર હુકમના રૂપમાં બોલે છે ત્યારે ક્રિયાપદ આજ્ઞાર્થ રૂપનાં કહેવાય છે. જેમ તું વાંચ, વાંચો, તમે વાંચજો.

૧૧૧. સંકેતાર્થ —જ્યારે બોલનાર મનમાં કોઇ સંદેહ રાખીને બોલે છે ત્યારે ક્રિયાપદ સંકેતાર્થ રૂપનાં સમજવાં; એ ક્રિયાપદો જે, તો, પણ વગેરે અવ્યયથી બોલખાય છે. જેમ તમે વાંચશો તો ફાયદો થશે; મેં લખ્યું હોત પણ કલમ ભાગી ગઇ.

ક્રિયાનાથ.

૧૧૨. ક્રિયાનાથ: જે શબ્દ પ્રમાણે ક્રિયાપદ જતિ, પુરુષ, અને વચનમાં ફરે છે તે શબ્દને ક્રિયાનાથ કહે છે. જેમ છોકરી આવી; રાજાએ ગાદી લીધી, તેનાથી જવાયું. પંદરના દાખલામાં છોકરી ક્રિયાનાથ છે, બીજા દાખલામાં ગાદી અને ત્રીજા દાખલામાં ક્રિયાનો ભાવ ક્રિયાનાથ છે.

—:૦:—

કાળ.

૧૧૩. કાળ: જે વખતમાં ક્રિયા અથવા કામ અને તેને ક્રિયાપદના કાળ કહે છે.

૧૧૪. કાળ ત્રણ છે: ભૂતકાળ, વર્તમાનકાળ, ભવિષ્યકાળ.

૧૧૫. ભૂતકાળ: જે ક્રિયા કે કામ ગયા વખતમાં બની ગયું હોય તેને ભૂતકાળ લાગે છે. તે ગયો; તેણે વાંચ્યું.

૧૧૬. વર્તમાનકાળ: જે ક્રિયા ચાલતા વખતમાં અને છે તેને વર્તમાનકાળ લાગે છે. તે કામ કરે છે, છોકરી આવે છે.

૧૧૭. ભવિષ્યકાળ: જે ક્રિયા આવતા વખતમાં બનવાની હોય તેને ભવિષ્યકાળ કહે છે. હું કાલે ગામ જઈશ, ઝાડ ઉપર હવે ફળ આવશે.

૧૧૮. વર્તમાનકાળના ક્રિયાપદને છેડે વું, એ, ઈં, ય, છે, નથી આવે છે. ભૂતકાળના ક્રિયાપદને છેડે યો, ઇ, યું, યા, યાં આવે છે, અને ભવિષ્યકાળના ક્રિયાપદને છેડે શ, શે, શું, શો, જે, જો આવે છે.

૧૧૯. વર્તમાનકાળના ત્રણ પ્રકાર છે: વર્તમાનકાળ, અનિયમિત વર્તમાનકાળ અને વિધિવર્તમાનકાળ.

૧૨૦. વર્તમાનકાળના દાખલા, વાંચું છું, વાંચીએ છીએ, વાંચે છે, વાંચો છો.

૧૨૧. અનિયમિતવર્તમાનકાળના દાખલા, વાંચું, વાંચીએ, વાંચે, વાંચ, વાંચો.

૧૨૨. વિધિવર્તમાનકાળના દાખલા, વાંચવો, વાંચવા, વાંચવી, વાંચવું-વાંચવાં.

૧૨૩. ભૂતકાળના ત્રણ પ્રકાર છે: ભૂત, અનિયમિતભૂત અને સંકેતભૂત.

૧૨૪. ભૂતકાળના દાખલા, વાંચ્યો, વાંચ્યાં, વાંચી, વાંચ્યું, વાંચ્યાં.

૧૨૫. અનિયમિત ભૂતકાળના દાખલા, વાંચતો, વાંચતા, વાંચતી, વાંચતું. વાંચતાં.

૧૨૬. સંકેત ભૂતકાળના દાખલા, વાંચત.

૧૨૭. ભવિષ્યકાળના દાખલા, વાંચીશ, વાંચીશું, વાંચશું, વાંચશે, વાંચજે, વાંચશો, વાંચજો.

૧૨૮. નીચલા ક્રિયાપદ ભૂતકાળના છે:—ખાધું, પીધું, દીધું, ફાધું, ખેડું, પેડું, નાહું, ખીનું, સુતું.

— :૦:—

કૃદંત.

૧૨૯. કૃદંત: ક્રિયાપદના ધાતુને કાંઈ પ્રત્યય લાગીને જે જૂદા જૂદા શબ્દ થાય તેને કૃદંત કહે છે. કૃદંતમાં ક્રિયાપદનો પૂરો અર્થ હોતો નથી.

૧૩૦. કૃદંતો ઘણી જાતનાં છે, તેમાં નીચલાં મુખ્ય છે:—કૃદંત નામ, કૃદંત વિશેષણ, કૃદંત અવ્યય, વર્તમાન કૃદંત, ભૂત-કૃદંત અને કર્તૃવાચક કૃદંત.

૧૩૧. કૃદંતનામઃ જ્ઞે ધાતુને વા, વી, વું, વો, વાં પ્રત્યય લાગેલા હોય તો કૃદંત નામ જાણવું. જેમ સહવારના વાંચવું થાયું સારું છે.

૧૩૨. કૃદંત વિશેષણઃ જ્ઞે ધાતુને લા, લી, લું, લો, લાં પ્રત્યય લાગેલા હોય તો કૃદંત વિશેષણ થાય છે; જેમ એ બાઈ ભણેલી હતી.

૧૩૩. કૃદંતઅવ્યયઃ જ્ઞે ધાતુને ધ અથવા ધને પ્રત્યય લાગેલો હોય અને ક્રિયાપદ ભૂતકાળમાં હોય તો કૃદંત અવ્યય કરવું; જેમ તે ઘોરે ખેસી આવ્યો; તે કામ કરીને ગયો.

૧૩૪. વર્તમાનકૃદંતઃ જ્ઞે ધાતુને તા, તી, તું, તી, તાં પ્રત્યય લાગેલા હોય તો વર્તમાન કૃદંત થાય છે. જેમ, હું ચાલતો ગામ ગયાં.

૧૩૫. ભૂતકૃદંતઃ જ્ઞે ક્રિયાપદ ભૂતકાળમાં હોય અને તેને વિભક્તિનો પ્રત્યય લાગેલો હોય અથવા તેની પાસે શબ્દયોગી અવ્યય આવેલો હોય તો ભૂતકૃદંત થાય છે; જેમ, મારા આવ્યા પછી તે ગયો, વા વાચાથી નળીડા ખસ્યું.

૧૩૬. કર્તૃવાચક કૃદંતઃ વાંચનાર, વાંચનારી, વાંચનાર; કરનાર, કરનારી, કરનારો.

૧૩૭. જ્ઞે કૃદંતમાં ક્રિયાપદના જેવો પૂરો અર્થ રહેલો હોય તો તેને કૃદંત ન કરતાં ક્રિયાપદજ કરવું. જેમ, તેઓ ઘણી લૂટ મેલવીને પાછા પોતાને વતન જતા. તમારે આ કામ કરવું; છોકરાં સહવારના હાથે ઈશ્વરની રોજ પ્રાર્થના કરતાં; આપણા પાડોશીને દુઃખ ન દેવું; વધારે લાયક આદમી ક્યારે જાણવો.

—૦૦૦—

સહાયકારક ક્રિયાપદ.

૧૩૮. સહાયકારક ક્રિયાપદઃ નીચલા ક્રિયાપદ સહાયકારક કહેવાય છે:—છ, હો, નથી, જો, આવ, દે, લાગ, રહે, ચૂક, નાંખ

રાખ, જોઈએ, પડ, પાડ, દગ, વાળ, ખેસ, લે, માંડ, કર, શક. એ ક્રિયાપદો બીજા ક્રિયાપદોની જોડે આવેલી પહેલા ક્રિયાપદના અર્થમાં કે કાળમાં ફેર કરે છે. જેમ, થઈ જા, થઈ ચુક્યું, ઘોષ નાંખ, જઈ પડ, થઈ શક્યું, માંગો ગયો, કરવા માંડ્યું, એમાં બીજા ક્રિયાપદ સહાયકારક કહેવાય છે.

—૩૯. નથી એ છતુ અકાર્ણ (ઉલટું) રૂપ છે. બધા પુરૂષ જાતિ અને વચનમાં એનું સરખું રૂપ રહે છે.

— --:0:—

સંયુક્ત ક્રિયાપદ.

૧૪૦. કૃદંત અને સહાયકારક ક્રિયાપદ સૌંદર્ય આવાને સંયુક્ત અથવા જોડાયેલા ક્રિયાપદ થાય છે. જેમ, આવ્યું હતું; જ્યારે આવાં રૂપ આવે છે ત્યારે મીઠાકાળ થાય છે. જેમ

કરતો હોય-દ્વિત્વવર્તમાન.	કરતો હશે-વર્તમાન ભવિષ્ય.
કરતો હોત-વર્તમાનભૂત.	કરતું છે-વિશેષભૂત વર્તમાન.
કર્યો છે-ભૂતવર્તમાન.	કરેલું હતું-વિશેષદ્વિત્વભૂત.
કર્યો હતો-દ્વિત્વભૂત.	કરેલું હશે-વિશેષભૂત ભવિષ્ય.
કર્યું હશે-ભૂત ભવિષ્ય.	કરવાનો છે-ભવિષ્ય વર્તમાન.

— --:0:—

પ્રયોગ.

૧૪૧. ક્રિયાનાથ ઉપરથી ક્રિયાપદના પ્રયોગ માલમ પડે છે.

૧૪૨. પ્રયોગ ત્રણ છે: કર્તારિ, કર્મણિ અને ભાવ.

૧૪૩. જ્યારે ક્રિયાનાથ કર્તા હોય (એટલે ક્રિયાપદને કર્તા પ્રમાણે જાતિ પુરૂષ અને વચન લાગે) ત્યારે ક્રિયાપદ કર્તારિ પ્રયોગ કહેવાય છે.

૧૪૪. જ્યારે ક્રિયાનાથ કર્મ હોય (એટલે ક્રિયાપદને કર્મ પ્રમાણે જ્ઞાતિ પુરૂષ અને વચન લાગે) ત્યારે કર્મણિ પ્રયોગ થાય છે.

૧૪૫. જ્યારે કર્તા અથવા કર્મ જાને, ક્રિયાપદનો ક્રિયાનાથ ન થાય ત્યારે તેને ભાવે પ્રયોગનું ક્રિયાપદ કહે છે.

૧૪૬. કર્ત્તરિ પ્રયોગ: જ્યારે ક્રિયાપદ સકર્મક અથવા અકર્મક હોય અને તેનો કર્તા પેહેલી વિભક્તિમાં હોય તો કર્ત્તરિ પ્રયોગ થાય છે. જેમ, કૃતપ્રુહિત ગાદીએ બેઠો; રાત્ર પૈસા આપે છે.

૧૪૭. કર્મણિ પ્રયોગ: જ્યારે ક્રિયાપદ સકર્મક હોય અને કર્તા ત્રીજી અથવા પાંચમી વિભક્તિમાં હોય ત્યારે કર્મણિ પ્રયોગ જાણવો. જેમ તેણે પાઠ વાંચ્યો. મારાથી પાઠ વંચાયો.

૧૪૮. ભાવે પ્રયોગ: જ્યારે ક્રિયાપદ અકર્મક હોય અને કર્તા ત્રીજી અથવા પાંચમી વિભક્તિમાં હોય ત્યારે ભાવે પ્રયોગ થાય છે. ભાવે પ્રયોગનું ક્રિયાપદ ત્રીજે પુરૂષ નાન્યતરજ્ઞાતિ ને એકવચનમાં હોય છે. જેમ રાજુછોટે બનું; મારાથી બેસાયું.

૧૪૯. કર્ત્તરિ પ્રયોગમાં કર્તા પેહેલી વિભક્તિમાં હોય છે. કર્મણિ પ્રયોગમાં કર્તા ત્રીજી અથવા પાંચમી વિભક્તિમાં હોય છે.

૧૫૦. કર્મણિ પ્રયોગમાં ક્રિયાપદ સકર્મક અને ઘણું કરીને ભૂતકાળમાં હોય છે

૧૫૧. નીચલા ક્રિયાપદ સકર્મક છે અને ભૂતકાળમાં છે તો પણ તેમનો કર્મણિ પ્રયોગ થતો નથી, પણ કર્ત્તરિ પ્રયોગ થાય છે.—અડ-કયો, ચૂકયો, જમ્યાં, પામ્યો, બોલ્યો, ભણ્યો, ભૂલ્યો, મળ્યો, લાગ્યો, વળગ્યો, સમજ્યો, શીખ્યો.

૧૫૨. કર્મણિ પ્રયોગનો તથા કર્ત્તરિ પ્રયોગનો કર્મ હોય છે તેને કર્મને અર્થે પેહેલી કહે છે, જો તે કર્મને ને પ્રત્યય લાગે હોય તો બીજી

કરવી. જેમકે તે કલમ ઘડે છે, તેણે કલમ ઘડી, તેણે સીપાઈને બોલાવ્યો, છોકરો પાટ લખે છે. સક્રમેક કૃદંત હોય છે તો તેનો કર્મ બીજામાં આવે છે; જેમકે તે કામ કરીને ગયો.

૧૫૩. જે ક્રિયાપદનો ક્રિયાનાથ નામ હોય તો ક્રિયાપદ ત્રીજા પુરુષમાં આવે છે.

૧૫૪. ક્રિયાપદનાં રૂપાખ્યાનઃ ધાતુને બેદ, કાળ, પુરુષ, અને જાતિના પ્રત્યય લાગ્યાથી જે બદલાં નૃદાં રૂપ થાય છે તેને રૂપાખ્યાન કહે છે.

૧૫૫. છ ધાતુનાં રૂપાખ્યાન.

વર્તમાન કાળ.

એકવચન.

બહુવચન.

૧ જોઁ પુરુષ હું છું.

અમે છીએ.

૨ જોઁ પુરુષ તું છે.

તમે છો.

૩ જોઁ પુરુષ તે છે.

તેઓ છે.

એ ક્રિયાપદનાં બીજાં રૂપ ચતાં નથી.

૧૫૬. એ ઉપરથી વર્તમાન કૃદંત છાતી, છતું, છતો, છતાં.

— ૧૦ —

૧૫૭.

હો ધાતુનાં રૂપાખ્યાન.

વર્તમાન કાળ.

એકવચન.

બહુવચન.

પ્રેઁ પુઁ હું હોઉ છું,

અમે હોઈએ છીએ.

બીઁ પુઁ તું હોય છે.

તમે હો છો.

ત્રીઁ પુઁ તે હોય છે.

તેઓ હોય છે.

અનિયમિત વર્તમાન કાળ.

પે० પુ० હું હોડો.

અમે હોડાઓ.

બી० પુ० તું હોય.

તમે હો.

ત્રી० પુ० તે હોય

તેઓ હોય

નિનિયમિતમાન કાળ.

..

નરજનિ હોયો.

હોવા.

નારીજનિ હોતી.

હોતી.

નાન્યતર જનિ હોયું.

હોવાં.

ભૂતકાળ

નરજનિ હતો.

હતાં

નારીજનિ હતી.

હતી

નાન્યતરજનિ હતું.

હતાં.

અનિયમિત ભૂતકાળ નથી.

સંકેત ભૂતકાળ

એકવચન અને બહુવચન પે० પુ०, બી० પુ०, ત્રી० પુ०, હોત.

અનિયમ કાળ.

એકવચન.

બહુવચન,

પે० પુ० હું હોઈશ, હઈશ.

અમે હોઈશું, હઈશું.

બી० પુ० તું હોશે, હશે, હોઈશ.

તમે હોશો, હશે, હોજો.

ત્રી० પુ० તે હોશે, હશે, હોજો.

તેઓ હોશે, હશે, હોજો.

કૃદંત: હોવો, હોવી, હોવું, હોનાર, હોઈને, હોતાં.

૧૫૮. સક્રમક ક્રિયાપદ લખ ધાતુના રૂપાખ્યાન (મૂળભેદ)
વર્તમાન કાળ.

એકવચન

બહુવચન

પે० પુ० હું લખું છું.
ખી० પુ० તું લખે છે.
ત્રી० પુ० તે લખે છે.

અમે લખીએ છીએ.
તમે લખો છો.
તેઓ લખે છે.

અનિયમિત વર્તમાન કાળ.

પે० પુ० હું લખું.
ખી० પુ० તું લખે, લખ.
ત્રી० પુ० તે લખે.

અમે લખીએ.
તમે લખો.
તેઓ લખે.

વિધિવર્તમાન કાળ.

નરજ્ઞતિ	લખવાં.	લખવા.
નારીજ્ઞતિ	લખવી.	લખતી.
નાન્યતરજ્ઞતિ	લખવું.	લખતાં.
એકવચન.	ભૂત કાળ.	બહુવચન.
નરજ્ઞતિ	લખ્યો.	લખ્યા.
નારીજ્ઞતિ	લખી.	લખી.
નાન્યતરજ્ઞતિ	લખ્યું.	લખ્યાં.

અનિયમિત ભૂત કાળ.

નરજ્ઞતિ	લખતો.	લખતા.
નારીજ્ઞતિ	લખતી.	લખતી.
નાન્યતરજ્ઞતિ	લખતું.	લખતાં.

સકેત ભૂત કાળ.

પેં, ખીં, ત્રીં પું લખત.

ભવિષ્ય કાળ.

આવશ્ય.

બહુવચન.

પેં પું હું લખીશ.

અમે લખીશું, લખશાં.

ખીં પું તું લખીશ, લખશે, લખજે.

તમે લખશો, લખજો.

ત્રીં પું તે લખશે.

તેઓ લખશે

કહત. લખ્યો, લખ્યો, લખનાર, લખતા, લખ્યો, લખી, લખીને

સત્ય ભેદ. (વર્તમાન કાળ)

પેં પુ હું લખાઉં.

અમે લખાઈએ છીએ.

ખીં પુ તું લખાય છે.

તમે લખાઓ છો.

ત્રીં પુ તે લખાય ને.

તેઓ લખાય છે.

અનિર્ણયિત વર્તમાન કાળ.

પેં પુ હું લખાઉં.

અમે લખાઈએ.

ખીં પુ તું લખાય.

તમે લખાઓ.

ત્રીં પુ તે લખાય.

તેઓ લખાય.

વિધિવર્તમાન કાળ.

નરજનિ લખાવો.

લખાવા.

નારીજનિ લખાવી.

લખાવી.

નાન્યતરજનિ લખાવું.

લખાવાં.

ભૂત કાળ.

નરજનિ લખાયો.

લખાયા.

નારીજનિ લખાઈ.

લખાઈ.

નાન્યાતરજનિ લખાયું.

લખાયાં.

અનિયમિતભૂત કાળ.

નરન્નતિ લખાતો.	લખાતો.
નારોન્નતિ લખાતી.	લખાતી.
નાન્યતરન્નતિ લખાતું.	લખાતું.

સંકેતભૂતકાળ (એક વ૦ બહુ વ૦)

પે૦ ખી૦ ત્રી૦ પુરૂષ લખાત.

લ લે'ય કાળ.

એક વચન.

બહુવચન.

પે૦ પુ૦ હું લખાદશ.	અમે લખાદશું.
ખી૦ પુ૦ તું લખાદશ.	તમે લખાશો, લખાશો.
ત્રી૦ પુ૦ તે લખાશે.	તેઓ લખાશે.

કૃદંતઃ લખાવો, લખાવો, લખાતો. લખાએલો, લખાનાર. લખાઈ
લખાઈને.

૧૫૯. અકર્મક ક્રિયાપદ આવ ધાતુનાં રૂપાખ્યાન.

મૂળભેદ (વર્તમાન કાળ.)

પે૦ પુ૦ હું આવું છું.	અમે આવીએ છીએ.
ખી૦ પુ૦ તું આવે છે.	તમે આવો છો.
ત્રી૦ પુ૦ તે આવે છે.	તેઓ આવે છે.

અનિયમિત વર્તમાન કાળ.

પે૦ પુ૦ હું આવું.	અમે આવીએ.
ખી૦ પુ૦ તું આવે, આવ.	તમે આવો.
ત્રી૦ પુ૦ તે આવે.	તેઓ આવે.

વિધિવર્તમાન કાળ.

નરન્નતિ આવવો.	આવવા.
નારીન્નતિ આવવી.	આવવી.
નાન્યતરન્નતિ આવવું.	આવવાં.

ભૂત કાળ.

નરજનિ આવ્યો.
 નારીજનિ આવી.
 નાન્યતરજનિ આવ્યું.

આત્મા.
 આત્મી.
 આત્મ્યાં.

અનિયમિત ભૂત કાળ.

નરજનિ આવતો.
 નારીજનિ આવતી.
 નાન્યતરજનિ આવતું.

આવતા.
 આવતી.
 આવતાં.

સંકેત ભૂતકાળ.

પેં બીં ત્રીં પુરૂં આવત.

ભવિષ્યકાળ.

પેં પું હું આવીશ.
 બીં પું તું આવીશ, આવશે, આવશે. તમે આવશે, આવશે.
 ત્રીં પું તે આવશે.

અમે આવીશું, આવશું.
 તેઓ આવશે.

કૃદંતઃ આવવો, આવ્યો, આવતો, આવેલો, આવતાર, આવી,
 આવીને.

સસંભેદ.

વર્તમાનકાળ

અવાય છે.

અનિયમિત વર્તમાન કાળ

અવાય.

વિધિવર્તમાન કાળ

અવાયું.

ભૂતકાળ

અવાયું, અવાયેલું.

અનિયમિત ભૂતકાળ

અવાયું.

સંકેત ભૂતકાળ

અવાત.

ભવિષ્યકાળ

અવાશે.

કૃદંતઃ અવાવો, અવાયો, અવાતો, અવાયેલો, અવાતાર, અવાઈ,
 અવાઈને.

અવ્યય.

૧૬૦. અવ્યય: જે શબ્દનાં રૂપમાં કાંઈ ફેરફાર થતો નથી (અટલ તેને જાતિ, વિભક્તિ અને વચન લાગતું નથી) તે શબ્દ અવ્યય છે.

૧૬૧. કેટલાક શબ્દોનાં રૂપમાં ફેરફાર થાય છે તો પણ તેમને અવ્યયમાં ગણેલા છે. જેમ ધીમે, ધીમી, ધીમું, ધીમા, પાછળથી.

૧૬૨. અવ્યયના ચાર વર્ગ કાઢ્યા છે: ઉલ્લયાન્વયી અવ્યય, કેવળપ્રયોગી અવ્યય, શબ્દયોગી અવ્યય, અને ક્રિયાવિશેષણ અવ્યય.

૧૬૩. ઉલ્લયાન્વયી અવ્યય: એ શબ્દ જે બાક્યને બેઠે છે. જેમ, મેં મેહેનત કીધી પણ કાંઈ ફાયદો થયો નહીં; એ ને એ ચાર થાય; રણજોડ અને મગન આવ્યા છે.

૧૬૪. ઉલ્લયાન્વયી અવ્યયના દાખલા: અચના, અને, માટે, પણ, ને, નહીંતો, કેમકે, કદાચ, એટલે, અગરજો, કિંવા, કે, બંદે, તો, જો, અગર, પરંતુ, રાંમને, તથા, નોપણ, કારણકે, સાંમુ, વાસ્તે, વળી, કંધી.

૧૬૫. કેવળપ્રયોગી અવ્યય બ્યારે મનમાંથી હરખ, શોક, નવાઈ, દુઃખ, તિરસ્કાર અને આશ્ચર્યના શબ્દો એકદમ છૂટા બોલાય છે સારે તે શબ્દોને કેવળપ્રયોગી અવ્યય કહે છે.

૧૬૬. કેવળપ્રયોગી અવ્યયના દાખલા: વાહા, અરે, ઓય, ઓયરે, રે, હાય, હાય હાય, ઓ, છુ, છી, વાહવાહ, ખરે, ખરેખર, સુપ, પોઈસ, ભણે, સાબાશ, ધન્ય ધન્ય, વાહ, બસબસ.

૧૬૭. શબ્દયોગી અવ્યય: જે અવ્યય શબ્દને જોડાયલા હોય છે અને ક્રિયાપદ સાથે સંબંધ રાખે છે તેને શબ્દયોગી અવ્યય કહે છે.

૧૬૮. શબ્દયોગી જે શબ્દને લાગેલો હોય તે શબ્દ અને શબ્દયોગીની વચ્ચે છઠ્ઠી વિભક્તિનો અથવા ખીજી વિભક્તિનો પ્રત્યય લાગેલો હોય છે, અથવા તે પ્રત્યયનો લોપ હોય છે. જેમ ને પોતાના આપની સાથે આજો; ટેબલ આગળ ચોપડી પડેલી છે.

૧૬૯. શબ્દયોગી અવ્યયના દાખલા. અગાઉ, અગાડી અંદર, આગળ, આરપાર, આસપાસ ઉપર, ઉપરાંત. કનો, ગમ, ગાઉ બેઠે, તરફ, નીચે, પુઠે, પુઠળ, પાર, પાછળ, પારાં, પંડી, પછવાડે, પેહલાં, પૂર્વે, પેઠે, બાહાર, વાંસે, વચ્ચે, વતી, પિના, મધ્ય, માટે, મારકને, સનમખ, સામા, સામુ, સાથે, સિવાય, સુધ્ધાં, હેઠળ, હેઠે, કરતાં, વડે, વના, સહિત, સમીપ, (એમની આગળ છઠ્ઠી વિભક્તિનો પ્રત્યય આવે છે), અંથે, કાગે, માટે, લીધે, વારને, કરીને, મારણે, બદલે, સાં (એમની આગળ ને આવે છે).

૧૭૦. ક્રિયાવિશેષણ અવ્યય: જે અવ્યય વખત, ઠેકાણું, રીત, નકાર બતાવે અથવા જે શબ્દ ક્રિયાપદનો ગુણ બતાવાવે છે તે શબ્દને ક્રિયાવિશેષણ અવ્યય કહે છે.

૧૭૧. ક્રિયાવિશેષણ અવ્યયના દાખલા: (વખત બતાવનારા) હમણાં, અત્યારે, ક્યારે, જ્યારે, ત્યારે, તત્કાળ, પલકમાં, હવે, હમેશાં, આજ, કાલ, આજુ, પોહોર, પરાં, હાલ, કદી, વળતી, હજી, તરત, પ્રથમ, અંતે, આખરે, તેવામાં, પછી, પૂર્વે, પેહલાં, અગાઉ, અંતરે, સદા, શેઠ, નિત્ય, જન્યુ, નિરંતર, વારંવાર, ઘડીઘડી, દિનદિન, કવચિત્. (ઠેકાણું બતાવનારા) સાં, જ્યાં, ક્યાં, પાસે, નજીક, લગભગ, દૂર, આગે, વેગળે, છેડે, પૂઠે, પાછળ, પછવાડે, ઉપર, ઉચે, નીચે, હેઠળ, મધ્ય, વચ્ચે, માટે, અંદર, ઠેઠ, પેહલો, છેલ્લો. (રીત બતાવનારા) આજુ, એમ, જેમ, કેમ, તેમ, હલવે, ધીમે, (નકારબતાવનારા) ન, ના, ની, નો, મા. (ખીજા અવ્યય) થોડું, અલ્પ, જુન, લગરીક, થોડું ઘણું.

બહુ, અધિક, બરાબર, ભલું, ઠીક, ખરું, ઓછું, નક્કી, બેશક, ઘણું-
કરીને, તો, એ, પણ, બી, રવાને, પ્રગટ, ઊત્પન્ન, પેદા, કરીને, ધમધમ.

૧૭૨. જે શબ્દ (વિશેષણ) ક્રિયાપદનો અર્થ પૂરો કરે છે તે
શબ્દ પણ ક્રિયાવિશેષણ છે. જેમ હવે વાત થોડીજ આકી રહેલી છે;
તેનો ખખ બહુ જાગે છે; તેને બદલે પૈસા એકઠા થશે; એમને સુધારી
સદગુણી ને સુખી કરીશ; તે ગાંડો થયો; હું ઘણું રમ્યો. (૨૦૨)

૧૭૩. કેટલાક શબ્દયોગી અવ્યયના દાખલા ક્રિયાવિશેષણ અવ્ય-
યના દાખલામાં પણ આવે છે, પણ જો તે અવ્યયની આગળ છઠ્ઠી
વિભક્તિનો પ્રત્યય લાગે તો શબ્દયોગી અવ્યય કરવો; નહીં તો ક્રિયા-
વિશેષણ અવ્યય કરવો. જેમ વાડ પાછળ ચોર હોય છે (શબ્દયોગી)
હમો પાછળ ગયા. (ક્રિયા. વિ.)

૧૭૪. પણ, તો, એ એમનો અર્થ બી કે વળી થાય તો ક્રિયાવિશે-
ષણ અવ્યય કરવું; જેમ આજ પણ ત્યાં તેની મુર્તિ છે; એક જણ
તો રૂપીઆની ભરેલી કોથળા લાવ્યો. લોટાએ ગયો ને દૂધએ ગયું;
ટળે તાપ પાપે (પાપએ) મળે જેથી મૂકિત.

૧૭૫. પણ (નામ) તેને હું છતું તો ખરો એવું પણ લીધું.
(ઉભયાન્વયી) તેણે બહુ બુમો પાડી પણ કોઈએ જવાબ દીધો નહીં.

૧૭૬. હું બી ગયો; કુતરો એ ગયો; આએ ચોપડીજ મને ગમેછે;
આ કામ કરો ની (આમાં બી, એ, જ, ની, ક્રિયાવિશેષણ છે.)

૧૭૭. માટેનો અર્થ તેથી થાય તો ઉભયાન્વયી અવ્યય, અને
જ્યારે માટેનો અર્થ સાર થાય તો શબ્દયોગી અવ્યય. જેમ, તે નાસી
જાય માટે તેની ચોકી માટે એક ચોકીવાનને ઠેરાવ્યો. (પેહેલો માટે
ઉભયાન્વયી અવ્યય, બીજો માટે શબ્દયોગી અવ્યય.)

૧૭૮. કરીને જ્યારે કાંઈ કામ કરવાનો અર્થ બતાવે તો કૃદંત
કરીને તેણે સિંચ ઉપર હુમલો કરીને બધો મુલક છતી લીધો.

કરીને નો અર્થ નામનું અથવા વતી થાય તો શબ્દયોગી અવ્યય.
જેમ, કહના રંજુ આગળ પંચાસર કરીને એક નગર હતું; કલમે
કરીને લખાયું.

૧૭૪. કરતાંના અર્થ થી થાય અથવા જે ચીજનો મુદ્દાપસો કર-
વાનો હોય ત્યારે શબ્દયોગી અવ્યય જેમ રણુછાડ કરતાં ભગવાન
મોટે છે.

કરતાં, વર્તમાન કૃદંતઃ તે પ્રમાણે કરતાં કેટલીકના છતાં ગયાં છે.

કરતાં ક્રિયાપદઃ તે છોડરાં સહવારમાં કરીને રોજ બંદગી કરતાં.

૧૮૦. જે સંબંધી સર્વનામ, જેમ, જે કરે તે બરાબર કરજો.

જે ઉભયાન્વયી અવ્યય, જેમ લખવા, કારણ એ જે (૩).

શુ! ત્યારે વાક્યમાં સંબંધ વગર વપરાયે ત્યારે કેવળપ્રયોગી,
જેમ, શુ! તમે આવું કરશો?

વારૂં, પ્રશ્નરૂપે વપરાય તો કેવળપ્રયોગી; જેમ, તમે વાંચજો
વારૂં!

બીજે ઠેકાણે વારૂં ક્રિયાવિશેષણ થાય છે; જેમ વારૂં, મને એક
રૂપીઓ આપો.

૧૮૧. કર્તારિપ્રયોગનો કર્તા પેહેલી વિભક્તિમાં આવે છે. અને
કર્મણિપ્રયોગમાં કર્મ પેહેલી વિભક્તિમાં આવે છે. જેમ હું આવ્યો; મેં
વેસા આપ્યા.

૧૮૨. ગતિ, કાળ, પરિમાણ બતાવનારા શબ્દ અકર્મક ક્રિયાપદની
સાથે આવે તો પેહેલી વિભક્તિમાં આવે છે. જેમ હું બે ગાઉ આવ્યો;
તે સુરત ગયો; તે પાંચ દિવસ રહ્યો.

૧૮૩. આખું વાક્ય ક્રિયાપદનું કર્તા હોય તો તેની વિભક્તિ પેહેલી
થાય છે.

૧૮૪. કર્તરિપ્રયોગનો તથા કર્મણિપ્રયોગનો કર્મ બીજી વિભક્તિમાં આવે છે; જેમ હું ચાખ્યા રાંધું છું; તેણે પાઠ વાંચ્યો.

૧૮૫. કર્તરિપ્રયોગમાં જે ક્રિયાપદને એ કર્મ લાગે છે તેમાં ઉપર સ્થ કર્મ બીજી વિભક્તિમાં આવે છે; અને અનુપસ્ય કર્મ ચાથીમાં આવે છે. જેમ, હું છોકરાને પૈસા આપું છું. (છોકરાને અનુપસ્ય અને પૈસા ઉપસ્ય કર્મ છે) અને કર્મણિપ્રયોગમાં પણ ઉપર સ્થ કર્મ બીજીમાં કે પેલેલીને અર્થ બીજી વિભક્તિમાં આવે છે.

૧૮૬. કર્મણિપ્રયોગનો અને ભાવે પ્રયોગનો કર્તા ત્રીજી વિભક્તિમાં આવે છે. જેમ, તેણે કામ કર્યું; તારે એસવું.

૧૮૭. જે શબ્દ લક્ષિત્વાર બતાવે તેની ત્રીજી વિભક્તિ થાય છે. જેમ, મેં લાકડીએ તેને મર્યા. આપણે કાને સાંભળીએ છીએ; મેં કલમે લખ્યું.

૧૮૮. તે કાષ્ઠે ભરાયો; તે કમોતે મર્યા; તે હંડીએ માંડે પડ્યો. મેં આ રીતે કામ કર્યું; ૧૦ રૂપીએ મળુ થી મળે છે; રણછોડ નામે એક છોકરો હતો, આ ધણી અધીકારે ન્યાયાધીશ છે; આ દાખલામાં કેષિ, કમોતે, હંડીએ, રીતે, રૂપીએ, નામે, અધીકારે, ત્રીજી વિભક્તિમાં છે.

૧૮૯. શબ્દયોગી કરીનેની સાથે ત્રીજી વિભક્તિ વપરાય છે; જેમ તેણે કરીને એવું થયું.

(જે નામને છેડે ન આવેલો હોય અને તેની બીજી કે ચાથી વિભક્તિ કરવી હોય તો તે નની આગળ ને મૂકવો; જેમ અલાઉદ્દીનને; પણ તેની ત્રીજી વિભક્તિ કરવી હોય તો તે નની ઉપર એક માત્ર કાઢવી; જેમ અલાઉદ્દીને, અને જે તેની છઠ્ઠી વિભક્તિ કરવી હોય તો તેની આગળ છઠ્ઠીનો પ્રત્યય મૂકવો, જેમ અલાઉદ્દીનનો.)

૧૯૦. આર્ષ, દે, કહે, મોકલ, ભણાવ, શીખવ, માર. વિગેરે ક્રિયાપદને એ કર્મ લાગે છે, એમાં જે અનુપસ્ય કર્મ હોય તે ચોથી વિભક્તિમાં આવે છે. જેમ હું તને વાત કહું છું; હું છોકરાને બીજા આપું છું; તે મને પાઠ શીખવે છે.

૧૯૧. મને ભાસે છે, મને જણાય છે, મને દેખાય છે, મને બુખ્તિ આગે છે, રાજાને દગા હોવાની જોઈએ; એમાં મને, રાજાને ચોથી વિભક્તિ છે; અથવા જે શબ્દને મારે, વાસ્તે, લીધે, કાઠે અર્થે શબ્દયોગી અનુપય લાગેલા હોય તો તેને ચોથી વિભક્તિ લાગે છે. કોઈ વેળા કલ્પાની ચોથી વિભક્તિ હોય છે.

૧૯૨. સ્થળ, સમય, કારણ બતાવવું હોય, અથવા એ ચીજને સરખાવતા જોઈએ તો પાંચમી વિભક્તિ આવે છે. કોઈ વખત ક્રિયાપદનો કર્તા પણ પાંચમી વિભક્તિમાં આવે છે. જેમ મારાથી કામ કરાયું; મારાથી ગવાયું; તેઓ ગુરતથી નીકળી ચુકા; તે કાનથી માંદો છે; દગાથી તે ફાળ્યો; મારાથી મારો ભાઈ નાનો છે.

૧૯૩. જે નામની સાથે શબ્દયોગી આવે તે નામની વિભક્તિ છઠી થાય છે, જેમ છોકરા પાસે; વાડી આગળ, આવ્યા પછી.

૧૯૪. છઠી વિભક્તિ બૃદ્ધ બૃદ્ધા સંબંધ બતાવવાના કામમાં આવે છે, જેમ, છોકરાનાં માખાપ; મારું ઘર; શેઠનો ચાકર; નદીનું માછલું; ઘરની દીવાળ. લોઢાંની ખીલી, માણસનો કોષ.

૧૯૫. સાતમી વિભક્તિ એ અથવા માં છે; જે નામને એ વિભક્તિ લાગેલી હોય અને તેનો અર્થ ઉપર, પાસે, માં, આગળ, થાય તો સાતમી વિભક્તિ કરવી, જેમ, મારે હાથે કોલ્લો છે; તે ખોળે બેઠો; હું ઘોડે બેસી આવ્યો; તે ઘરે ગયો; તે બંદીખાને પડ્યો; તેને માથે એક લાલ છત્ર છે; નદીએ પૂર આવ્યું છે; જાંદરો ઝાડે ચઢ્યો. તે ગાદીએ બેઠો; હું ચોથે માળે રહું છું.

૧૯૬. જ્યારે કોઈને નામ દહ બોલાવતા હોયએ ત્યારે સંબોધન વિભક્તિ વપરાય છે; જેમ ધર્મચર, મારો બચાવ કર; છાકરા, ચોકું પાણી લાવ; ભાઈ, કમ રહે છે?

૧૯૭. બીજું સામાન્ય સર્વનામ થાય છે, જ્યારે તેનો અર્થ હરકોઈ બીજાને થાય છે. જેમ આ કલમ નહારી છે બીજી આપ.

૧૯૮. પેટમાં દુખે છે; ભાઈઓને બનતું નથી; મને સુરતમાં ગમે છે; જાણે મોટા સાલુકારજ તો; એમાં દુખે છે; બનતું નથી, જાણે અને ગમે છે, બાવ કર્તૃક છે.

માઠં પેટ દુખે છે; આ લાકડી મને ગમે છે; તે કામ મારાથી બનતું નથી; તે જાણે કે હું નિર્ગળ છું. એમાં દુખે છે, ગમે છે, તે બનતું નથી, અક્રમક ક્રિયાપદ છે; અને જાણે સક્રમક ક્રિયાપદ છે.

૧૯૯. એકવચનનું નામ માનાર્થે વપરાય તો તે બહુ વચનમાં લેવું. જેમકે, શેઠ આચ્છા.

૨૦૦. જ્યારે આખા વાક્ય માટે એ દર્શક સર્વનામ મૂકવામાં આવે છે ત્યારે તે એ નાન્યતર જાતિ એકવચનમાં રહે છે; જેમકે તમે હમેશાં આગસુ રહો એ હીક નહીં; ગરીબોનો બચાવ કરવો એ સાર છે.

૨૦૧. એકજોકને મદદ કરશે; એક બીજાથી જન્મ મેશે; એ બેહુ એક કર્તા રૂપે આવેલા છે, અને એકને તથા બીજાથી અનુક્રમે ચોથી તથા પાંચમી વિભક્તિમાં છે.

૨૦૨. જ્યારે વિશેષણ ક્રિયામદ બેંડે આપીને ક્રિયાપદના અર્થમાં વધારો કરે છે અને ક્રિયાનાથનો ગુણ બતલાવે છે ત્યારે તેને ક્રિયા યોગીવિશેષણ કહે છે; જેમકે તેનું દીલ ખાટું થયું; રૂંચત દુખી થઈ; બાપાએ મને સુખી અને સદગુણી કર્યો; તે નરમ પડ્યો, ધર નવું થયું; એનો મીઠા ગુનેગાર રહ્યો; રાજા જખમી થયો.

૨૦૩. હું રાજા થયો, એમાં હું કર્તા છે.

સમાસ.

૨૦૪. જે કે વધારે શબ્દ સાથે મળવાથી એક શબ્દ બને છે તેને સમાસ કહેછે. જેમકે માઆપ, રાજપુત્ર, જળચર.

સમાસના પેહલા શબ્દને પૂર્વપદ વચલા શબ્દને મધ્યમપદ અને છેલા શબ્દને ઉત્તરપદ કહેછે.

સમાસીક શબ્દમાં આવેલા શબ્દોને છૂટા કરીને તેમનો અર્થ જણાવવા તેને વિગ્રહ કહેછે.

સમાસના નિચે પ્રમાણે ભેદ થાય છે:--૬૬ સમાસ: એ સમાસમાં અર્ધાં નામ એકજ વિભક્તિનાં હોયછે, જેમકે માઆપ, દાળભાત, સાચુંગુડું.

તત્પરુપ સમાસ: આ સમાસમાં જે નામ આવે છે. પૂર્વપદમાં અને ઉત્તર પદમાં જે સંગ્રહ હોય છે તે અન્યાદાર વિભક્તિથી જણાય છે. જેમકે અંધકર્તા, મૂખમાર, જનરથ, બખ્ખીડા, રાજપુત્ર, રવર્ગવાસ.

કર્મધારય સમાસ: આ સમાસમાં પૂર્વપદ વિશેષણ હોયછે; જેમકે- માણદંડ, પરમાર્થ.

દ્વિગુ સમાસ: આ સમાસમાં પૂર્વપદ સંખ્યાવાચક વિશેષણ હોયછે; જેમકે ત્રીસોક, ચતુર્વેદ.

મધ્યમ પદલોપી: આ સમાસમાં મધ્યમ પદનો લોપ થાય છે (જતો રહેલો હોયછે) જેમકે આગગાદી, કાળીદાસ નાટક.

અવ્યયી ભાવ: આ સમાસમાં પૂર્વપદ અવ્યય હોયછે, જેમકે પ્રતિ મારા, સમક્ષ, અસંશય.

બહુવ્રિહિ સમાસ: આ સમાસમાં આખો સમાસ વિશેષણ રૂપે આવેછે; જેમકે વનેચર પશુ, ગોળાકાર પદાર્થ.

વિરામ ચિન્હ.

૨૦૫. કોઈ વાક્ય બોલનાં આપણો મનનો અર્થ બરાબર જણાવવા માટે આપણે જુદે જુદે કેટલાં જુદી જુદી રીતે અટકીએ છીએ; એમ અટકવાને વિરામ કહે છે; લખેલી ભાષામાં કેટલેક કેટલાં અટકવાને જુદે ચિન્હ મૂકવામાં આવે છે તેને વિરામ ચિન્હ કહે છે.

૨૦૬. વિરામ ચિન્હ નીચે પ્રમાણે છે:

, અર્ધવિરામ (લઘુ વિરામ)

; અર્ધવિરામ (ગુરુ વિરામ)

: વૃદ્ધ વિરામ.

. પૂર્ણ વિરામ (ટાંપ)

! પ્રશ્ન ચિન્હ.

! હિંગાર ચિન્હ (આશ્રય ટાંપ)

“ ” અવતરણ ચિન્હ

( ) [ ] ક્રોસ

— સંગોગ ચિન્હ (લઘુરેખા)

--ગુરુ રેખા.

-- ૦૧૦ --

પદચ્છેદ કરતી વખત ધ્યાનમાં રાખવા જોગ નિયમો.

પદચ્છેદ એટલે વાક્યના જુદા જુદા શબ્દના વર્ગ, ગતિ, વિભક્તિ, વચન, ભેદ, કાળ વગેરે કહેવું, તથા તે શબ્દ એક બીજા સાથે શો સંબંધ રાખે છે તે દેખાડવું તેને પદચ્છેદ કહે છે.

શબ્દના વર્ગ સંપૂર્ણ રીતે ઓળખવા જોઈએ, કારણ કે શબ્દના વર્ગ જાણવા એ પદચ્છેદનો પ્રયોગ છે.

શામ્દનું પદચ્છેદ કરતી વખતે આખું વાચ્ય વાંચીને તેનો શે-
સંબંધ છે તે બરાબર ધ્યાનમાં લઈને પદચ્છેદ કરવું.

ક્રિયાનાથ જરૂરો બતાવે તો ક્રિયાપદ એકવચનમાં આવે છે. મહ-
મૂઠે પુષ્કળ પૈસા ભેગાઓ.

ક્રિયાનાથ એકવચનમાં હોય પણ માનને અર્થે વપરાયતો હોય
તો ક્રિયાપદ બહુવચનમાં આવે છે. મેહેતાજી બેઠા. શેઠાણી આવ્યાં.

એકજ જાતિના એ કે વધારે નામ ક્રિયાનાથ હોય તો ક્રિયાપદ
તેજ જાતિમાં બહુવચનમાં આવે છે. મેહેતાજીએ રંછોડને અને મણિ-
લાલને માર્યા; મેહેતાજી અને લાલજી વર્ગમાં હાજર થયા.

બીડી બીડી જાતિનાં નામ ક્રિયાનાથ હોય તો ક્રિયાપદ અને
વિશેષણ નાન્યતર જાતિ અને બહુવચનમાં આવે છે. તેનો દીકરો તથા
દીકરી સારાં છે. તેનો ભાઈ અને બેન શીખેલાં છે.

ક્રિયાનાથ એ કે વધારે નામ હોય અને તેમની વચ્ચે કે, અથવા,
આવે તો ક્રિયાપદ છેલા નામ સાથે બંધી વાને સંબંધ રાખે છે. ભાઈ
અથવા બેન આવી હાત તો સારું થાત.

નામનું વ્યાકરણ કરતાં તે કદ જાતનું નામ. પછી જાતિ, વિભક્તિ
અને વચન કહેવું.

સંવત્સરનું વ્યાકરણ કરતાં કદ જાતનું સંવત્સર, પછી જાતિ
વિભક્તિ, અને વચન કહેવું.

વિશેષણનું વ્યાકરણ કરતાં તેના વિશિષ્ટ પ્રમાણે જાતિ, વિભક્તિ
અને વચન કહેવું.

ક્રિયાપદનું વ્યાકરણ કરતાં સકર્મક કે અકર્મક ક્રિયાપદ, પછી થાત,
ભેદ, કાળ, પુરુષ, જાતિ, વચન, કર્તૃ, કર્મ હોય તો કર્મ અને પ્રયોગ
કહેવો.

પદચ્છેદ.

(૧.) તારાથી શું થવાનું છે ?

તારાથી=બીજો પુરુષ સર્વનામ સામાન્ય જાતિ. પાંચમીનું એક વચન.

શું=પ્રશ્નાર્થક સર્વનામ નાન્યતર જાતિ પેહેલીનું એક વચન.

થવાનું=કૃદંત નામ.

છે=અકર્મક ક્રિયાપદ છ ધાતુ મૂળભેદ વર્તમાનકાળ ત્રીજો પુરુષ નાન્યતર જાતિ એક વચન, શું કર્તા, કર્તારિ પ્રયોગ.

(૨.) તે હરીઆને સમજાવ નહીં.

તે=ત્રીજો પુરુષ સર્વનામ નારી જાતિ બીજીને એ પેહેલીનું એક વચન.
હરીઆને વિશેષનામ નર જાતિ એથીનું એક વચન.

સમજાવ સકર્મક ક્રિયાપદ સમગ્ર ધાતુ સજ્જભેદ ભૂતકાળ ત્રીજો પુરુષ નારીજાતિ એક વચન, હરીઆને કર્તા, તે કર્મ, કર્મણિ પ્રયોગ.
(ટેલર સાહેબનું નાનું ગાકરણુ કલમ ૫૮)

(૩.) આ બોલીએ હું તને રાખું છું.

આ=દર્શક વિશેષણ નારી જાતિ ત્રીજીનું એક વચન.

બોલીએ=ભાવવાચક નામ નારી જાતિ ત્રીજીનું એક વચન.

હું=પેહેલો પુરુષ સર્વનામ સામાન્ય જાતિ પેહેલીનું એક વચન.

તને=બીજો પુરુષ સર્વનામ સામાન્ય જાતિ બીજીનું એક વચન.

રાખું છું=સકર્મક ક્રિયાપદ રાખ ધાતુ મૂળ ભેદ વર્તમાનકાળ

પેહેલો પુરુષ સામાન્ય જાતિ એક વચન. હું કર્તા, તને કર્મ, કર્તારિ પ્રયોગ.

(૪.) સારું થયું તમે આવ્યા તો.

સારું=ક્રિયાવિશેષણ અવ્યય.

યયું=અકર્મક ક્રિયાપદ થા ધાતુ મૂળભેદ ભૂત કાળ ત્રીજો પુરુષ
નાન્યતર જાતિ એક વચન; આનાર કર્તા કર્તરિ પ્રયોગ.

તમે=પ્રીતિ પુરુષ સર્વનામ નરજાતિ પેહેલીનું બહુ વચન.

આવ્યા=અકર્મક ક્રિયાપદ આવ ધાતુ મૂળ ભેદ ભૂતકાળ ત્રીજો
પુરુષ નર જાતિ બહુ વચન, તમે કર્તા, કર્તરિ પ્રયોગ.

તો-ક્રિયાવિશેષણ અવ્યય.

(૫) હું તને જવા દઈશ.

હું=પેહેલાં પુરુષ સર્વનામ સામાન્ય જાતિ પેહેલીનું એક વચન.

તને=પ્રીતિ પુરુષ સર્વનામ સામાન્ય જાતિ પીછનું એક વચન.

જવા દઈશ-સકર્મક સંયુક્ત ક્રિયાપદ જા ધાતુ (જવા દે) મૂળ ભેદ
ભવિષ્ય કાળ ત્રીજો પુરુષ સામાન્ય જાતિ એકવચન; હું કર્તા તને કર્મ
કર્તરિ પ્રયોગ.

(૬) એણે દયામાયું મેં કર્યું.

એણે દર્શક સર્વનામ નાનાન્ય જાતિ ત્રીજીનું એકવચન

દયામાયું=મૃદુલાયક નિરૂપણ નાનાર જાતિ પીછને અર્થે પેહે-
લીનું એકવચન.

મેં સામાન્ય નામ નાન્યતર જાતિ પીછને અર્થે પેહેલીનું એક-
વચન.

કર્યું-સકર્મક ક્રિયાપદ કર ધાતુ, સમ ભેદ ભૂતકાળ ત્રીજો પુરુષ
નાન્યતર જાતિ એકવચન એણે કર્તા મેં કર્મ કર્મીરિ પ્રયોગ.

(૭) એ જાને જાણ પકડાવેને માર્યાં ગયાં.

એ=દર્શક નિરૂપણ નાન્યતર જાતિ પીછને અર્થે પેહેલીનું બહુ વચન.

જાને=સંપ્રયવાયક નિરૂપણ નાન્યતર જાતિ પીછને અર્થે પેહેલીનું
બહુ વચન.

જાણુ=સામાન્ય નામ નાન્યતર જ્ઞાતિ બીજી અર્થે પેહેલીનું બહુ વચન.

પકડાછતે=કૃદંત અવ્યય.

માર્ગો ગયાં=સંયુક્ત સક્રમક ક્રિયાપદ મારે ધાતુ મૂળ ભેદ ભૂત-કાળ ત્રીજો પુરુષ નાન્યતર જ્ઞાતિ બહુ વચન; તેથી અધ્યાહાર કર્તા જાણુ-કર્મ, કર્તારિ પ્રયોગ.

(૮.) તે આવી ઉભો.

તે=ત્રીજો પુરુષ સર્વનામ નર જ્ઞાતિ પેહેલીનું એક વચન.

આવીને=કૃદંત અવ્યય.

ઉભો=અક્રમક ક્રિયાપદ ઉભ ધાતુ મૂળ ભેદ ભૂતકાળ ત્રીજો પુરુષ નરજ્ઞાતિ એક વચન તે કર્તા, કર્તારિ પ્રયોગ.

(૯.) તે ઉભો થયો.

ઉભો=કૃદંત.

થયો=અક્રમક ક્રિયાપદ થા ધાતુ મૂળભેદ ભૂતકાળ ત્રીજો પુરુષ નરજ્ઞાતિ એક વચન; તે કર્તા, કર્તારિ પ્રયોગ.

(૧૦.) સાસુ અને વાહુ રોજ ધરમાં કહ્યો કરતાં.

સાસુ=સામાન્ય નામ નારીજ્ઞાતિ પેહેલીનું એક વચન.

રોજ=ક્રિયાવિશેષણ અવ્યય.

કહ્યો=ભાવવાચક નામ નરજ્ઞાતિ બીજીને અર્થે પેહેલીનું એક વચન.

કરતાં=સક્રમક ક્રિયાપદ કર ધાતુ મૂળભેદ અનિયમિત ભૂતકાળ ત્રીજો પુરુષ નાન્યતર જ્ઞાતિ બહુ વચન; સાસુ તથા વાહુ કર્તા કહ્યો કર્મ કર્તારિ પ્રયોગ.

(૧૧.) તેમને બનતું નથી.

તેમને=ત્રીજો પુરુષ સર્વનામ સામાન્ય જ્ઞાતિ ચોથીનું બહુ વચન.

અનતું નથી=અકર્તૃક ક્રિયાપદ અન ધાતુ મૂળભેદ દ્વિત્વ વર્તમાન કાળ ત્રીજો પુરુષ નાન્યતર જાતિ બહુ વચન.

(૧૨.) તમે કોણ છો ?

તમે=ત્રીજો પુરુષ સર્વનામ સામાન્ય જાતિ પેહેલીનું બહુ વચન.

કોણુ=પ્રત્યાર્થક સર્વનામ સામાન્ય જાતિ પેહેલીનું બહુ વચન.

છો=અકર્મક ક્રિયાપદ છ ધાતુ મૂળભેદ વર્તમાન કાળ ત્રીજો પુરુષ સામાન્ય જાતિ બહુ વચન, તમે કર્તા, કર્તરિ પ્રયોગ.

(૧૩.) એશિઆ ખંડ ઘણો મોટો છે.

એશિઆખંડ=વિશેષનામ નરજાતિ પેહેલીનું એકવચન.

ઘણો=ક્રિયાવિશેષણ અવ્યય.

મોટો=ગુણવાચક વિશેષણ નરજાતિ પેહેલીનું એકવચન.

છે=અકર્મક ક્રિયાપદ છ ધાતુ મૂળ ભેદ વર્તમાનકાળ ત્રીજો પુરુષ નરજાતિ એકવચન; એશિઆખંડ કર્તા, કર્તરિ પ્રયોગ.

(૧૪.) ઉપર કહેલા બધાં ઉપાય ધ્યાનમાં રાખવા.

ઉપર=ક્રિયાવિશેષણ અવ્યય.

કહેલા=કૃદંત વિશેષણ.

બધાં=સામાન્ય વિશેષણ નરજાતિ બીજીને અર્થે પેહેલીનું બહુવચન.

ઉપાય=ભાવ વાચક નામ નરજાતિ બીજીને અર્થે પેહેલીનું બહુવચન.

ધ્યાનમાં=ભાવવાચક નામ નાન્યતર જાતિ સાતમીનું એકવચન.

રાખવા=સકર્મક ક્રિયાપદ રાખ ધાતુ મૂળ ભેદ વિધિવર્તમાન કાળ

ત્રીજો પુરુષ નર જાતિ બહુવચન તમે અધ્યાહાર કર્તા, ઉપાય કર્મ, કર્મણિ પ્રયોગ.

(૧૫.) મારારે કહ્યું, ભાઈ આજ તેં મને કાળના મોઢા-
માંથી છોડ્યા બરાબર કર્યું છે; એ દટ્ટુ ન પકડાયું હોત, તો
મારું મોતજ હતું.

મારારે=વિશેષનામ નરજાતિ ત્રીજીનું એકવચન.

કહ્યું=સકર્મક ક્રિયાપદ કહે ધાતુ મૂળ ભેદ ભૂત કાળ ત્રીજો પુરુષ
નાન્યતર જાતિ એકવચન મારારે કર્મા, ભાઈ—હતું કર્મ કર્મણિ પ્રયોગ.

ભાઈ—સામાન્ય નામ નરજાતિ સંબોધનનું એકવચન.

આજ=ક્રિયાવિશેષણ અવ્યય.

તેં=ખીજો પુરુષ સર્વનામ નરજાતિ ત્રીજીનું એકવચન.

મને=પેહેલો પુરુષ સર્વનામ નરજાતિ ખીજીનું એકવચન.

કાળના=ભાવવાચક નામ નરજાતિ છટ્ટીનું એકવચન.

મોઢામાંથી—સામાન્ય નામ નાન્યતર જાતિ સાતમી સાથે પાંચ-
મીનું એકવચન.

છોડાવ્યા=ભૂત કૃદંત.

બરાબર=શબ્દયોગી અવ્યય.

કર્યું છે=સકર્મક ક્રિયાપદ કર ધાતુ મૂળભેદ ભૂતવર્તમાનકાળ ત્રીજો
પુરુષ નાન્યતર જાતિ એકવચન, તેં કર્તા, કરવાનું કર્મ કર્મણિ પ્રયોગ.

એ=દર્શક વિશેષણ નાન્યતર જાતિ ખીજીને અર્થે પેહેલીનું
એકવચન.

દટ્ટુ=સામાન્ય નામ નાન્યતર જાતિ ખીજીને અર્થે પેહેલીનું એકવચન

ન=ક્રિયાવિશેષણ અવ્યય.

પકડાયું હોત=સકર્મક ક્રિયાપદ પકડ ધાતુ સહ ભેદ ભૂત સંકેત ભૂત-
કાળ ત્રીજો પુરુષ નાન્યતર જાતિ એકવચન. તારાથી અધ્યાહાર કર્તા

દટ્ટુ કર્મ, કર્મણિ પ્રયોગ.

તો=ઉભયાન્વયી અવ્યય.

મંદર = પેહેલી પુરુષ સર્વનામ નરગ્નતિ છટીનું એકવચન.

મોત-ભાવવાચક નામ નાન્યતરગ્નતિ પેહેલીનું એકવચન.

૪૮ ક્રિયાવિશેષણ અવ્યય.

હતું-અકર્મક ક્રિયાપદ હો ધાતુ મળમેદ ભૂતકાળ ત્રીજો પુરુષ નાન્યતર ગ્નતિ એકવચન. મોત કર્તા, કર્તારિ પ્રયોગ.

(૧૬.) મારારને તેનો પાડ માનવો પડ્યો.

મારારને-વિશેષનામ નરગ્નતિ ચોથીનું એકવચન

તેનો-ત્રીજો પુરુષ મળનામ નરગ્નતિ છટીનું એકવચન

પાડ-ભાવવાચક નામ નરગ્નતિ બીજીને અર્થે પાંચીનું એકવચન.

માનવો=કૃદંત નામ (અથવા)

માનવો પડ્યો સકર્મક ક્રિયાપદ માનવો પડ ધાતુ મળમેદ ભવિષ્ય ભૂતકાળ ત્રીજો પુરુષ નરગ્નતિ એકવચન, મારારને કર્તા, પાડ કર્મ, કર્મણિ પ્રયોગ (૨૬)ર સાહેબનું નાનું વાકરણ કલમ ૯૮)

(૧૭) તોફાન કરવું રાગરામને ગમે નહીં.

તોફાન ભાવવાચક નામ નાન્યતર ગ્નતિ બીજીને અર્થે પેહેલીનું એકવચન.

કરવું-કૃદંત નામ.

રાગરામને-વિશેષ નામ નરગ્નતિ ચોથીનું એકવચન.

ગમે-અકર્મક ક્રિયાપદ ગમ ધાતુ મળમેદ અનિયમિત વર્તમાન કાળ ત્રીજો પુરુષ નાન્યતરગ્નતિ એકવચન, તોફાન કરવું કર્તા કર્તારિ પ્રયોગ.

નહીં-ક્રિયાવિશેષણ અવ્યય.

(૧૮) તેણે ચોખી ના કહી.

તેણે-ત્રીજો પુરુષ સર્વનામ સામાન્યગ્નતિ ત્રીજીનું એકવચન.

ચોખી-શુભવાચક વિશેષણ નારીગ્નતિ. બીજીને અર્થે પેહેલીનું એકવચન.

ના=ભાવવાચક નામ નારીજાતિ બીજીને અર્થે પેહેલીનું એકવચન.
કહી=સકર્મક ક્રિયાપદ કહે ધાતુ મૂળભેદ ભૂતકાળ ત્રીજી પુરુષ
નારીજાતિ એકવચન, તેણે કર્તા, ના કર્મ, કર્મણિ પ્રયોગ.

(૧૯) મને કશું એ કામ કરવું ન પડે.

મને=પેહેલો પુરુષ સર્વનામ સામાન્ય જાતિ ચોથીનું એકવચન.

કશું=સામાન્ય વિશેષણ નાન્યતર જાતિ બીજીને અર્થે પેહેલીનું
એકવચન.

એ=ક્રિયાવિશેષણ અવ્યય.

કામ=સામાન્ય નામ નાન્યતર જાતિ બીજીને અર્થે પેહેલીનું
એકવચન.

કરવું=કૃદંત નામ.

ન=ક્રિયાવિશેષણ અવ્યય.

પડે=અકર્મક ક્રિયાપદ પડ ધાતુ મૂળભેદ અનિયમિત વર્તમાનકાળ
ત્રીજી પુરુષ નાન્યતર જાતિ એકવચન; કરવું કર્તા, કર્તરિ પ્રયોગ.

(૨૦) હજારો વાહાણોને જવા બાજુ એક મોટો ઘોડો
રસ્તો હોય.

હજારો=સંખ્યા વાચક વિશેષણ નાન્યતરજાતિ ચોથીનું બહુવચન.

વાહાણોને=સામાન્ય નામ નાન્યતરજાતિ ચોથીનું બહુવચન.

જવા=કૃદંત નામ.

બાજુ=સકર્મક ક્રિયાપદ બાજુ ધાતુ મૂળભેદ અનિયમિત વર્તમાન-
કાળ ત્રીજી પુરુષ સામાન્યજાતિ એકવચન કોઈ અધ્યાહાર કર્તા,
એક-હોય કર્મ, કર્તરિ પ્રયોગ. અથવા (અકર્તૃક ક્રિયાપદ).

એક=સંખ્યાવાચક વિશેષણ નરજાતિ પેહેલીનું એકવચન.

મોટો=અણુવાચક વિશેષણ નર જાતિ પેહેલીનું એક વચન.

ઘોડો=અણુવાચક વિશેષણ નરજાતિ પેહેલીનું એક વચન.

રસ્તો=સામાન્ય નામ નર જાતિ પેહેલીનું એક વચન.

હોય=અકર્મક ક્રિયાપદ હો ધાતુ મૂળભેદ અનિયમિત વર્તમાન કાળ ત્રીજો પુરુષ નર જાતિ એકવચન. રસ્તો કર્તા કર્તારિ પ્રયોગ.

(૨૧.) સાડું થયું તમે આવ્યા તો.

સાડું=ક્રિયાવિશેષણ અવ્યય.

થયું=અકર્મક ક્રિયાપદ થા ધાતુ મૂળભેદ ભૂતકાળ ત્રીજો પુરુષ નાન્યતર જાતિ એક વચન. થનાર અધ્યાહાર કર્તા કર્તારિ પ્રયોગ.

તમે=બીજો પુરુષ સર્વનામ નર જાતિ પેહેલીનું બહુ વચન.

આવ્યા=અકર્મક ક્રિયાપદ આવ ધાતુ મૂળભેદ ભૂતકાળ બીજો પુરુષ નરજાતિ બહુ વચન. તમે કર્તા કર્તારિ પ્રયોગ.

તો=ક્રિયાવિશેષણ અવ્યય.

(૨૨.) ઇં સં ૧૩૯૮ માં તૈમુરે દિલી શહેર ઉજડ કર્યું.

ઇં સં=સામાન્ય નામ નરજાતિ સાતમીનું એક વચન.

૧૩૯૮=સંખ્યાઅતુકંગ વિશેષણ નર જાતિ સાતમીનું એક વચન.

તૈમુરે=વિશેષ નામ નર જાતિ ત્રીજીનું એક વચન.

દિલી શહેર=વિશેષ નામ નાન્યતર જાતિ બીજી અર્થે પેહેલીનું એક વચન.

ઉજડ=ક્રિયાવિશેષણ અવ્યય.

કર્યું=અકર્મક ક્રિયાપદ કર ધાતુ મૂળભેદ ભૂતકાળ ત્રીજો પુરુષ નાન્યતર જાતિ એક વચન તૈમુરે કર્તા, દિલી શહેર કર્મ કર્મણિ પ્રયોગ.

(૨૩.) મારે લાડુ જોધએ.

મારે=પેહેલો પુરુષ સર્વનામ સામાન્ય જાતિ ચોથીનું એક વચન.

લાડુ=સામાન્ય નામ નર જાતિ પેહેલીનું એક વચન.

જોધએ=અકર્મક ક્રિયાપદ જોધએ ધાતુ મૂળભેદ અનિયમિત વર્તમાનકાળ ત્રીજો પુરુષ નર જાતિ એક વચન; લાડુ કર્તા કર્તારિ પ્રયોગ.

સમાપ્ત.

નીચે લખેલી ચોપડીઓ નીચલે ઠેકાણેથી મળશે.

વ્યાકરણ, ગુજરાતી ચોથા ધોરણને માટે (ત્રીજી આવૃત્તી, વધારા તથા સુધારા સાથે) કીંમત બે આના.

અંગ્રજી, ગુજરાતી ખીજી, ત્રીજી, તથા ચોથા ધોરણને માટે (છઠી આવૃત્તી) કીંમત સાડા ત્રણ આના.

કોટમાં:—મીં. ત્રણાંગીર બેજનજી કરાણી.

નાં ૧૭ તથા ૧૮, મારસી બજાર સીટ.

મીં. શાપુરજી કરામજી માફત, નાં ૧૬ બજાર ગેટ.

મીં. એમ. મીસ્ત્રીની કું, બોરા બજાર સીટ.

ધોલી તળાવ:—મીં. એરચશાહ કરાણીની કું.

કાલ્યાદેવી:—મીં. શેહરીઆરજી હોરમજી.
